

ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

กาญจนา แก้วเทพ

เรื่องสิ่งแวดล้อม ทำไมต้องเป็นผู้หญิงด้วย

ดูเหมือนว่าในยุคปัจจุบันนี้ คงจะไม่มีหัวข้อเรื่องใดที่จะได้รับความนิยมขอดีดอันดับมากเท่ากับเรื่อง "สิ่งแวดล้อม" กับเรื่อง "ผู้หญิง" ทั้งในบรรยากาศของการค้นคว้าทางวิชาการ ในวงการสัมมนาต่าง ๆ หัวข้อยอดนิยมทั้ง 2 มักจะถูกพ่วงไปกับหัวข้อต่าง ๆ อยู่เสมอ ดังนั้น การนำหัวข้อเรื่อง "ผู้หญิง" กับ "สิ่งแวดล้อม" มาเข้าคู่กันดังนี้ อาจจะชวนให้คิดว่าเป็นเพียงการทำตามแฟชั่นสมัยนิยมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการกล่าวถึงเรื่องทั้งสองนี้จะเป็นแฟชั่น แต่ก็ยังเป็นแฟชั่นที่เข้าท่าอย่างยิ่ง เพราะระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมที่เคยมีมาในอดีต กำลังมีอยู่ในปัจจุบัน และยังมีต่อไปในอนาคตนั้น เป็นแฟชั่นที่น่าจับตามองมากที่สุดทีเดียว

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องผู้หญิง (อีกแล้ว) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้เขียนใคร่จะบอกทิศทางเกี่ยวกับเรื่อง "สิ่งแวดล้อม" ที่จะหมายความถึงในตอนต่อไปดังนี้

1) ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้น มิได้หมายความอยู่เพียงแต่ระดับ "อย่าทิ้งขยะลงแม่น้ำ" เท่านั้น ปัญหาในระดับนี้เป็นปัญหาเรื่องวินัยของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นปัญหาระดับอนุบาลเท่านั้น แต่การจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับมหาวิทยาลัยนั้น หมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตของสังคม การตัดสินใจทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตแบบใหม่ เช่น ต้องยกเลิก "วัฒนธรรมแบบทิ้งขว้าง" (Throwing-away culture) ไปสู่ "การกินพอดีใช้พอดี" เป็นต้น

2) คำว่า "อนุรักษ์" ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น มิได้หมายความถึงการเก็บรักษาเอาไว้อย่างคงเดิม โดยไม่ไปแตะต้องไม่ไปนำมาใช้ประโยชน์ แต่การอนุรักษ์ในที่นี้หมายความถึงการรู้จักใช้อย่างฉลาด รู้จักใช้อย่างบำรุงรักษาให้สามารถมีเอาไว้ใช้ได้ยาวนานที่เรียกว่า "ใช้อย่างยั่งยืนยาวนาน"

3) อันที่จริง บรรดาสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบผดุงชีวิตของมนุษย์ เช่น ดิน อากาศ น้ำ ป่าไม้ นั้นมีความสามารถในการดูดซับของเสียต่าง ๆ ที่เกิดจากการนำมาใช้งานของมนุษย์ หรือสามารถสร้าง

เสริมตัวเองได้ใหม่หลังจากถูกใช้ได้ อย่างไรก็ตาม ปริมาณของเสียและสารพิษต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ อยู่เกินระดับที่ขีดความสามารถในการซึมซับของระบบผดุงชีวิตเหล่านี้จะรองรับได้

4) สำหรับเรื่องสิ่งแวดล้อมในสภาพการณ์ของโลกที่สาม เช่น ประเทศไทยนั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่อง "มีต้นไม้เขียว ๆ ขึ้นให้เห็นพอสบายตาและสบายใจเท่านั้น" แต่เรื่องสิ่งแวดล้อมที่ดีหรือที่เลวในโลกที่สามนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นตาย เกี่ยวกับการเอาชีวิตรอดเลยทีเดียว ทั้งนี้เพราะระบบการผลิต การบริโภค การดำรงชีพของคนในโลกที่สามนั้น ขึ้นอยู่กับบรรดาระบบผดุงชีวิตที่ได้กล่าวมาแล้ว

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้น ถ้าเราคิดถึงผู้หญิงในโลกที่หนึ่งหรือผู้หญิงที่อยู่ในประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม เราอาจจะมองเห็นเรื่องราวความสัมพันธ์ไม่ได้ชัดเจน แต่ถ้าเราพิจารณาจากกรณีของผู้หญิงในโลกที่สาม โดยเฉพาะในภาคเกษตรของชนบท เราจะเห็นเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อย่างแจ่มชัดทีเดียว ฉะนั้นในที่นี้ ผู้เขียนจะใช้กรณีหลังเป็นตัวอย่างประกอบ

เมื่อมองดูความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงชนบทในภาคเกษตรกับปัญหาสิ่งแวดล้อม เราจะมองเห็นแง่มุมของผู้หญิงใน 2 ด้าน สำหรับด้านแรกเป็นด้านมืด กล่าวคือ เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ด้านนิเวศวิทยา เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม กลุ่มบุคคลกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบรุนแรงจากวิกฤติการณ์นี้ก็คือ กลุ่มผู้หญิงนั่นเอง (ดังจะได้อธิบายต่อไป) แต่สำหรับในด้านที่สอง ซึ่งเป็นด้านสว่างนั้นก็คือ ในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมสำหรับปัจจุบันและอนาคตนั้น กลุ่มคนที่มีศักยภาพสูงสุดจนถึงได้ว่าเป็นกองหน้าของการฟื้นฟูและสงวนรักษาสิ่งแวดล้อม ก็คือ กลุ่มผู้หญิงอีกเช่นเดียวกัน ผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นคู่ขวัญประเภท "ถ้ามาก็มาด้วยกัน ถ้าจะไปก็ต้องไปด้วยกัน"

ผู้หญิง: ผู้จัดการตัวจริงของธรรมชาติ

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ โดยเฉพาะบทบาทที่ผู้หญิงในโลกที่สามซึ่งอยู่ในภาคเกษตรที่มีต่อธรรมชาตินั้น จะพบว่าผู้หญิงมีบทบาทอย่างน้อย 3 บทบาทต่อธรรมชาติ ดังนี้ คือ

1) บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัว งานที่ผู้หญิงทำเพื่อเล่นบทบาทนี้ที่เป็นหลักก็ได้แก่ "การเป็นผู้หาอาหาร" (food provider) นอกเหนือไปจากการทำไร่นาแล้ว ผู้หญิงก็ยังเข้าป่าหาอาหาร การเก็บรักษาอาหาร เป็นต้น ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงในโลกที่สาม 90% ก็ยังทำมาหากินเพื่อการยังชีพของตนเองและครอบครัวอยู่

2) **บทบาทในการทำงานบ้าน** บทบาทนี้ก็หมายถึงงานทุกอย่างภายในบ้าน นับตั้งแต่การหาน้ำสะอาดทั้งกินใช้ ทำความสะอาดเสื้อผ้า ร่างกาย และที่อยู่อาศัย การหาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้ม การดูแลบุตรหลานทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคม ทั้งในยามปกติและยามป่วยไข้

3) **บทบาทในการเสริมรายได้เมื่อครอบครัวเกิดความต้องการ** อันที่จริงความคิดเรื่อง "ผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวนั้น" เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวชั่วยามของสังคมตะวันตกในบางช่วงเท่านั้น แต่ความคิดนี้ได้แผ่ขยายออกมาเป็นอุดมการณ์ครอบคลุมทั่วไป ทำให้ข้อยกเว้นกลายเป็นข้อสรุปทั่วไป แต่ปรากฏการณ์นี้แทบจะไม่เคยเป็นจริงเลยในชนบทโลกที่สาม เพราะนอกจากผู้หญิงชนบทจะทำงานในไร่นา ในสวนและในบ้านแล้ว ผู้หญิงก็ยังทำหน้าที่เป็นแม่ค้ารายย่อย เก็บหาของป่า หรือหาปลา เก็บผักจากสวนไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด หรือในกรณีที่หมู่บ้านเกิดขาดแคลนผู้หญิงก็จะหาของจากหมู่บ้านไปแลกกับบ้านอื่น ๆ เป็นต้น

จากบทบาททั้ง 3 ประการนี้ จะเห็นได้ว่า **ผู้หญิงได้ทำงานร่วมกับธรรมชาติมาตลอดเวลาเพื่อบรรเทาภาระหน้าที่ข้างต้น** ดังนั้นผู้หญิงจึงมีลักษณะร่วมเหมือนชาวนา หรือชนเผ่าต่าง ๆ ที่ยังชีพอยู่ได้ด้วยธรรมชาติแวดล้อม ด้วยเหตุนี้เมื่อธรรมชาติถูกทำลายด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เราจะกล่าวถึงต่อไป ไม่ว่าจะเป็นแผนการพัฒนา การล่าอาณานิคม ฯลฯ กลุ่มผู้หญิงจึงเป็นด่านแรกที่ต้องได้รับผลกระทบ เพราะระบบผดุงชีวิตถูกทำลาย ตัวอย่างเช่น เมื่อป่าไม้หมดไปเพราะการทำลายป่า ผู้หญิงก็เริ่มขาดแหล่งหาอาหาร เมื่อมีการใช้สารเคมีฆ่าหญ้าและวัชพืช แหล่งน้ำสะอาดก็ลดน้อยลง น้ำที่การหาน้ำของผู้หญิงก็ลำบากมากขึ้น ฯลฯ

พร้อมกับที่ต้องตกเป็นเหยื่อรายแรกของการล่มสลายของธรรมชาติ ในเวลาเดียวกันผู้หญิงก็ต้องตกเป็นแพรับบาปจากข้อกล่าวหาที่ว่า "เป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม" เหมือนเช่นคนจนในชนบทหรือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในกรณีนี้เราอาจอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เช่นเดียวกับกรณีอื่น ๆ กล่าวคือ ความยากจนกับหายนะของสิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรควบคู่กันไป เมื่อชาวนาสู้ภัยแล้งที่ดินเพราะหนี้สินก็จำเป็นต้องบุกรุกป่าสงวน ทั้ง ๆ ที่อาจจะมีความรู้เรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืน แต่เงื่อนไขบีบรัดเพื่อความอยู่รอดของชีวิตประจำวัน ก็บีบบังคับให้ต้องกระทำสิ่งต่าง ๆ เหมือนคนสาวยาคอน อันที่จริงเราต้องตั้งคำถามว่า ผู้หญิงจีน ผู้หญิงอินเดีย และผู้หญิงชนบท ในทั่วทุกมุมโลกสามารถแสดงบทบาททั้ง 3 ประการมาได้อย่างไรนับเป็นพัน ๆ ปี หากเธอเหล่านั้นไม่มีทัศนะอันกว้างไกลที่จะใช้ธรรมชาติอย่างยาวนาน

ในอีกด้านหนึ่ง เนื่องจากบทบาททั้งสามประการที่กล่าวมาของผู้หญิง เราจึงอาจกล่าวได้ว่า **ผู้หญิงนั้นเป็น "ผู้จัดการ (ตัวจริง) ของธรรมชาติ"** (Manager of nature) เพราะเธอเป็นผู้ใช้ที่ดิน ใช้แหล่งน้ำ หาพลังงานมาใช้ในบ้าน ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ **ผู้หญิงจึงสั่งสมองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการใช้ธรรมชาติอย่างถูกต้อง และอย่างยั่งยืนยาวนาน** พร้อมกันนั้น ผู้หญิงก็ยังเป็นผลึกแห่งทัศนคติที่จะอยู่

ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพราะเธอเหล่านั้นได้ตระหนักมาจากปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันทุก ๆ วันว่า ธรรมชาติก็คือ แหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต ดังที่เราอาจจะเรียกองค์ความรู้และคุณค่าดังกล่าวว่าเป็น "องค์ความรู้และคุณค่าแบบผู้หญิง" แม้ว่าปัจจุบันนี้องค์ความรู้และคุณค่าแบบดังกล่าวจะถูกเบียดขับออกจากเส้นทางแห่งความรู้ของมนุษยชาติ แต่องค์ความรู้และคุณค่าดังกล่าวก็ยังคงได้รับการสืบทอดอยู่ในกลุ่มของผู้หญิงบางกลุ่ม ในปัจจุบันนักนิเวศวิทยาส่วนใหญ่ได้ยอมรับกันแล้วว่า หนทางที่เราจะฝ่าข้ามวิกฤติการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมออกไปให้ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้และคุณค่าแบบผู้หญิงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้การที่กล่าวว่า ผู้หญิงจะเป็นแถวหน้าของการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั้นจึงมิใช่มาจากเจตนาที่จะยกยอปอปั้นผู้หญิงอย่างเลื่อนลอย หากแต่เนื่องมาจากพื้นฐานอันยาวนานของประวัติศาสตร์มนุษยชาติมากกว่า

อย่างไรก็ตาม การดึงผู้หญิงให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น เราก็ต้องระมัดระวังหลุมพรางประการหนึ่ง กล่าวคือ ต้องมีใช้ทศนะที่คิดแต่จะ "ใช้" ผู้หญิงให้ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมแต่เพียงอย่างเดียว และมีใช้แต่จะมอบหมายภาระ **"หน้าที่"** ให้โดยไม่กล่าวถึง **"สิทธิ"** ที่ผู้หญิงพึงได้รับเพิ่มมากกว่าเดิม ในทางตรงกันข้าม เราต้องถามคำถามว่าสำหรับผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้หญิงควรจะได้รับสิทธิอะไรเพิ่มเติมบ้างจากเรื่องนี้

วิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจ: กลไกแห่งการทำลาย

เราอาจกล่าวสรุปได้คร่าว ๆ ว่า โดยเปรียบเทียบแล้วในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นในระดับหนึ่ง ผู้หญิงสามารถดำรงชีพอยู่ได้ (พร้อมครอบครัว) โดยทั้งใช้และทั้งทำนุบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้เกิดสภาวะสมดุลและมีชีวิตที่ยืนยาวนาน แต่ความสัมพันธ์อันราบรื่นนี้เริ่มต้องสะดุดลงเพราะกลไกตัวใหม่ ๆ 2 ตัว กลไกตัวแรกเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างส่วนบน คือ การเกิดขึ้นของความรู้แบบวิทยาศาสตร์อย่างใหม่ ส่วนกลไกตัวที่สอง เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างพื้นฐาน คือ การดำเนินการโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ

พิจารณาในแง่ลำดับขั้นตอนทางประวัติศาสตร์แล้ว การเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์แบบใหม่เริ่มก่อตัวขึ้นมาก่อนในยุโรป ตั้งแต่ยุคสมัยแห่งแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) และทฤษฎีความก้าวหน้าของมนุษย์ (เราจะกล่าวถึงรายละเอียดในตอนต่อไป) ส่วนความคิดและวิธีปฏิบัติงานของการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นเพิ่งจะมาเป็นจริงเป็นจังเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ โดยอาศัยรากฐานทางความคิดจากวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมาก่อน แม้ว่ากลไกทั้ง 2 อย่างนี้เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติเมื่อสามร้อยปีมานี้เอง แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่าบรรดาสิ่งอื่น ๆ ที่เคยมีความศักดิ์สิทธิ์มาในอดีต ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าองค์ใด ความศักดิ์สิทธิ์ของชีวิต

มนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ก็ตาม ล้วนแล้วแต่ต้องสวามิภักดิ์ให้กับเทพเจ้าองค์ใหม่ทั้ง 2 องค์นี้ (เทพเจ้าทั้งสองนี้ดำเนินความศักดิ์สิทธิ์ของตนเองได้ด้วยการเบียดขับผู้หญิงออกไปวิทยาศาสตร์และการพัฒนาดังจะแสดงรายละเอียดในตอนต่อไป) ทั้งนี้เพราะผลจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในยุโรป ได้ทำให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มนุษย์เคยมีต่อธรรมชาติอย่างขนานใหญ่ พื้นดินถูกเปลี่ยนจากการมองว่าเป็น "แผ่นดินแม่" มาเป็นเพียง "แหล่งที่อยู่ของวัตถุดิบและเครื่องจักร" การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลกระทบสืบเนื่องต่อมาคือ การล่มสลายของบรรดาข้อบังคับด้านศีลธรรมและความเข้าใจที่เคยมีต่อการห้ามใช้ที่ดิน แหล่งน้ำ หรือป่า ตัวอย่างเช่น คนยุโรปโบราณจะไม่ใช้เครื่องมือเหล็กกับแผ่นดิน หรือการห้ามทิ้งของสกปรกลงแม่น้ำ การตัดต้นไม้ใหญ่ในป่า เป็นต้น

หลังจากการปฏิวัติความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรมก็เป็นคลื่นระลอกที่สองที่นำเอาความรู้ใหม่ที่ค้นพบมาใช้ในการผลิตของสังคม ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เปลี่ยนแปลงความหมายและเรื่องราวของ "เศรษฐกิจ" ซึ่งแต่เดิมเคยหมายถึงการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ (อันเป็นความหมายเดียวกับการเล่นบทบาทเรื่อง การเอาชีวิตรอดของผู้หญิงที่ได้กล่าวมาแล้ว) แต่หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม "เศรษฐกิจ" ก็กลายเป็นเรื่องของกระบวนการผลิตสินค้าที่มุ่งหวังผลกำไรสูงสุดเป็นสาระ การผลิตแบบอุตสาหกรรมโดยมีเป้าหมายดังกล่าว ทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่มีขีดจำกัด โดยอาศัยความร่วมมือจากความรู้วิทยาศาสตร์แผนใหม่ที่ให้ทั้งความชอบธรรมแก่ระบบนี้ ช่วยให้ระบบอุตสาหกรรมดำเนินการไปได้อย่างจริงจัง และแถมยังทำให้ระบบอุตสาหกรรมกลายเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาของทุกสังคมอีกด้วย วิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเสียใหม่ จากแต่เดิมที่เคยเป็นความสัมพันธ์อันเพื่อนที่ต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์ได้ใช้อำนาจจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์สถาปนาตัวเองขึ้นมาเป็นนายเหนือธรรมชาติและกดธรรมชาติลงเป็นทาส "มนุษย์" ที่เรากำลังกล่าวถึงนี้เป็นมนุษย์ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่

วิทยาศาสตร์: การเขาะกร่อนของโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวกับผู้หญิงและสิ่งแวดล้อม

เราได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า กลไกการทำลายสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและผู้หญิงในโลกสมัยใหม่นั้น มีอยู่ 2 ปัจจัยคือ (1) การพัฒนาเศรษฐกิจ (2) การถือกำเนิดขึ้นมาของวิทยาศาสตร์แบบใหม่ที่เราากำลังจะกล่าวถึง

(1) วิทยาศาสตร์แผนใหม่เป็นทั้งองค์ความรู้และระบบคุณค่า เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจและระบบอุตสาหกรรมที่ผ่านมาอันอาศัยพื้นฐานมาจากการค้นคว้าของวิทยาศาสตร์แผนใหม่เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น เราจึงควรทำความเข้าใจกับลักษณะบางประการของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ ในขณะที่มีการกล่าวถึงคุณสมบัติพิเศษหลายประการของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ เช่น เป็นวิธีการที่ค้นคว้า

อย่างเป็นระบบระเบียบ มีการเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีการควบคุมการทดลอง มีการใช้หลักตรรกะที่เป็นเหตุเป็นผลนำไปสู่ข้อสรุป ฯลฯ ในอีกด้านหนึ่งก็มีคุณ (โทษ) สมบัติบางประการของวิทยาศาสตร์แบบใหม่ที่ไม่ค่อยมีใครกล่าวถึง เช่น วิทยาศาสตร์แผนใหม่มีนัยยะที่ต้องการให้ทุกอย่างมีรูปแบบเดียว (homogeneity) มีลักษณะรวมศูนย์ มีลักษณะลดทอนทุกอย่างให้เหลือเพียงหน่วยเดียว (reductionist) และมีเป้าหมายเพื่อการควบคุมธรรมชาติมากกว่าจะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติ

ตัวอย่างที่พิสุจน์กล่าวข้างต้นนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดในเรื่องของการทำเกษตรแบบวิทยาศาสตร์ การเกษตรแบบนี้จะปลูกพืชอย่างเดียว และในพืชอย่างหนึ่ง ซึ่งมีหลาย ๆ สายพันธุ์นั้น วิทยาศาสตร์จะทำการคัดเลือกให้เหลือเพียงไม่กี่พันธุ์เท่านั้น (ตัวอย่างของข้าวเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด) ส่วนลักษณะรวมศูนย์นั้นก็เห็นได้จากลักษณะการสร้างแหล่งพลังงานออกมาใช้พลังงานไฟฟ้า พลังงานแหล่งน้ำแบบเขื่อน จะรวมศูนย์แหล่งผลิตเอาไว้ที่จุด ๆ เดียว

ส่วนลักษณะการลดทอนของวิทยาศาสตร์แผนใหม่นั้น เป็นหัวใจหลักของวิธีการแบบนี้เลยทีเดียว ดังวิธีการของเดส์การ์ตส์ (Descartes) และนิวตัน (Newton) ที่กลายมาเป็นแม่แบบของวิธีการหาความรู้ของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ ด้วยการลดข้อเท็จจริงอันสลับซับซ้อนให้เหลือเพียงหน่วยย่อย ๆ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า **"เรื่องป่าไม้แบบวิทยาศาสตร์" (Scientific Forestry) จึงมองเห็นป่าไม้เป็นที่ยืนรวม ๆ กันของต้นไม้เท่านั้น** นอกจากนั้นวิทยาศาสตร์ก็ยังลดทอนวิธีการหาความรู้ของคนอื่นและแบบอื่น ๆ ที่ไม่ได้ใช้เส้นทางเดียวกับวิทยาศาสตร์ว่า มิใช่เป็นวิธีการหาความรู้เลย ตัวอย่างเช่น ระบบการแพทย์แผนโบราณจะถูกมองว่าเป็นเรื่องของไสยศาสตร์เชื้อโชคลางของขลังไปทั้งหมด และวิทยาศาสตร์คิดว่าวิธีการของตนเท่านั้นที่ปราศจากอคติ ปราศจากความมกมาย (myth) ต่าง ๆ

บรรดาคุณ (โทษ) สมบัติของวิทยาศาสตร์ที่ไม่ค่อยมีใครกล่าวถึงนั้น มีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับวิทยาศาสตร์แบบเก่าที่มีมาก่อนหน้ายุควิทยาศาสตร์ (prescience) เพราะองค์ความรู้ยุคก่อนหน้านั้นยอมรับความหลากหลายของสรรพสิ่งต่าง ๆ (ตัวอย่างเช่น วิธีการทำนาของคนไทยโบราณ จะใช้ข้าวหลายพันธุ์ปลูกด้วยกัน) มีลักษณะความรู้แบบองค์รวมที่เน้นองค์ประกอบย่อย ๆ และความเกี่ยวพันกันระหว่างส่วนย่อยกับส่วนใหญ่ มิใช่ลักษณะลดทอน และเป้าหมายขององค์ความรู้แบบเก่านั้นก็เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เกื้อกูลกันระหว่างสรรพสิ่ง มากกว่าจะเอาชนะคะคานและควบคุมกัน และในขณะที่องค์ความรู้แบบเก่านั้นถูกมองจากสายตาของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ว่า **"มีลักษณะอ่อนแอเหมือนผู้หญิง และ passive"** นี้ก็สะท้อนกลับไปบ่งบอกลักษณะของวิทยาศาสตร์แผนใหม่ว่า **"จะมีลักษณะเป็นผู้ชาย active และก้าวร้าว"**

คำกล่าวที่ว่าวิทยาศาสตร์แผนใหม่มีลักษณะเป็นผู้ชายนั้น มิใช่การกล่าวหาอย่างเลื่อนลอย ทั้งนี้เพราะในศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงเวลาทีวิทยาศาสตร์แบบใหม่กำลังก่อตัวทั้งในด้านการค้นคว้าทดลองต่าง ๆ (ที่มีเบคอน (Bacon) เป็นผู้นำสำคัญ) และมีทั้งการรวมตัวก่อตั้งองค์กรของนักวิทยาศาสตร์ เช่น The Royal Society ในอังกฤษ จุดยืนของวิทยาศาสตร์ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า "มีแต่จิตใจอันเข้มแข็งแน่วแน่ของผู้ชายเท่านั้นที่จะเข้าถึงสัจธรรมอันแข็งแกร่ง"

วิทยาศาสตร์ที่ก่อตัวมาจากทัศนะแบบถือชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) และถือเอาตะวันตกเป็นศูนย์กลางได้เริ่มต้นประวัติศาสตร์ที่ข่มเหงธรรมชาติและผู้หญิงไปพร้อม ๆ กัน กรณีการกวาดล้างผู้หญิงและองค์ความรู้ของผู้หญิง เช่น ขบวนการปราบปรามแม่มดในยุโรปในช่วงที่มีการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ แม่มดก็คือผู้หญิงที่มีชุดของความรู้ชุดหนึ่งที่ไม่เหมือนกับวิทยาศาสตร์แบบใหม่ และถูกมองว่าเป็นศัตรูที่ต้องกำจัดให้สิ้นซาก เพื่อให้โลกนี้มีแต่วิทยาศาสตร์เท่านั้น ในส่วนของธรรมชาติ การให้คำนิยามของวิชาเคมีจะมองเห็นได้ชัดเจนที่สุด นักเคมีกล่าวถึงวิชาของตนเองว่า **"เป็นศิลปะที่มีประโยชน์ในการใช้ความรุนแรงจากไฟบีบบังคับให้ธาตุต่าง ๆ เผยความลับของตนเองออกมา"** หรือในกรณีของเบคอนเขาได้เริ่มค่อย ๆ เปลี่ยนการรับรู้ "ธรรมชาติ" ในฐานะที่เป็น "แม่ธรรมชาติ" (Mother Nature) ให้กลายเป็น "ธรรมชาติของผู้หญิง" ที่ต้องเอาชนะด้วยจิตใจแบบผู้ชาย (และนี่คือที่มาของการทำให้ผู้หญิงถูกมองดูเป็นธรรมชาติ) วิทยาศาสตร์จึงค่อย ๆ ผูกพันตัวเองเข้าไปเป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาอำนาจให้อยู่ในกำมือของผู้ชาย

เราอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงเริ่มก่อร่างสร้างตัว สถาปนาตัวเองให้เป็น "หนึ่งเดียวเท่านั้น" (To be number one) ของวิทยาศาสตร์แบบใหม่นั้น วิทยาศาสตร์จำเป็นต้องเผชิญกับความแตกต่างหลากหลายอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น องค์ความรู้ของผู้หญิงที่วิทยาศาสตร์เรียกว่า "เป็นความรู้แบบยุคก่อนวิทยาศาสตร์" นอกจากนั้นก็ยังมีกระแสรูแบบอื่น ๆ ที่แม้จะเป็นวิทยาศาสตร์เหมือนกัน แต่ก็แตกต่างไปจากวิทยาศาสตร์แบบชายเป็นใหญ่ เช่น วิธีคิดและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ของพาราเซลซัส (Paracelsus) กรอบองค์ความรู้แบบนี้ไม่มีการแยกขาดระหว่างหญิงกับชาย จิตกับกาย วัตถุกับจิต เหมือนวิธีการแบ่งแยกขั้วของเบคอน (Dichotomy) ปรัชญาของพาราเซลซัสมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาหยิน-หยางของจีน คือ ขอมรับการอยู่ร่วมกันอย่างเคลื่อนไหว และพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคู่ที่แตกต่างกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่องค์กรของนักวิทยาศาสตร์สายเบคอนนั้นมีฐานอำนาจอยู่กับกลุ่มพ่อค้าชนชั้นกลาง วิทยาศาสตร์ของพาราเซลซัสกลับมีฐานอำนาจอยู่ที่กลุ่มชาวนาซึ่งถูกปราบปรามอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับกลุ่มแม่มด

ดังนั้น ในการสรุปเรื่องราวที่เกิดกับวิทยาศาสตร์แผนใหม่นั้นเราจำเป็นต้องตอกย้ำว่า วิทยาศาสตร์นั้นมิใช่เป็นแต่**เรื่องราวขององค์ความรู้**เท่านั้น หากแต่วิทยาศาสตร์เป็นเรื่องราวของ**ระบบคุณค่า**ด้วย (วิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่อง Value-free) และวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องของข้อเท็จจริงและ

สังคมเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของอุดมการณ์ อคติ และมายาคติอีกด้วย แม้ว่าวิทยาศาสตร์แบบใหม่ที่พยายามนำเสนอภาพจน์แก่สายตาของเราว่า เป็นองค์ความรู้ที่เป็นกลางไม่มีอคติต่อเพศ เชื้อชาติ วรรณะ สามารถอธิบายได้อย่างเป็นสากลสำหรับทุกหนทุกแห่ง (ราวกับแรงดึงดูดของโลก) และมีแต่วิทยาศาสตร์เพียงแบบนี้แบบเดียวเท่านั้นในประวัติศาสตร์ แต่เมื่อเราวิเคราะห์ถึงการก่อตัว การดำเนินการ และผลกระทบของวิทยาศาสตร์ต่อสังคมแล้ว เราก็ต้องให้ข้อสรุปในทางที่ตรงกันข้ามว่า วิทยาศาสตร์แบบที่เรากำลังมีอยู่นี้มิใช่วิทยาศาสตร์ที่เป็นกลางเลย หากแต่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ก่อตัวมาจากระบบชายเป็นใหญ่ เป็นของตะวันตกและชนชั้นกลางเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีวิทยาศาสตร์แบบอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องก่อตัวมาจากระบบดังกล่าว วิทยาศาสตร์แบบที่เรากำลังมีอยู่นี้เป็นแบบที่เป็นอันตรายต่อผู้หญิง ชนชาติ และชนกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชนชั้นกลางชาวตะวันตก

2. ผลกระทบของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า ก่อนหน้าที่จะมีวิทยาศาสตร์แบบใหม่นั้น มีองค์ความรู้ยุคหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และในส่วนย่อย ๆ ขององค์ความรู้นี้จะมีส่วนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ปัจจุบันเรายังพอจะมองหาคำกล่าวได้ในเนื้อหาคำสอนของศาสนา แต่ปัจจุบันนี้องค์ความรู้ดังกล่าวกำลังถูกแทนที่ด้วยองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

แต่เดิม เนื่องจากความจำเป็นในชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องผูกมัดชีวิต ดังนั้นมนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน หรือในช่วงระยะเวลาที่มนุษย์ยังมีความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มนุษย์จะมองว่าธรรมชาติมีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ แต่ธรรมชาติก็ใจดีและมีเมตตาที่จะฟังเสียงขอร้องและการต่อรองของมนุษย์ ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จึงถูกสร้างขึ้นมาบนพื้นฐานดังกล่าว แต่ในปัจจุบันนี้ ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์เริ่มเรียนรู้ความลับของธรรมชาติ และเริ่มสามารถควบคุมตลอดจนถึงดัดแปลงธรรมชาติได้มากขึ้นทุกที ความคิดเรื่องมนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ จึงเข้าแทนที่ความคิดเรื่องความสัมพันธ์ที่เสมอภาคหรือต้องเคารพธรรมชาติ

ในอีกส่วนหนึ่ง เนื่องจากการตระหนักถึงคุณประโยชน์ต่าง ๆ ที่ธรรมชาติได้หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ บรรพบุรุษของเราในอดีตจึงมีความคิดเกี่ยวกับเรื่อง "การเป็นหนี้บุญคุณ" ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมนุษย์จะจัดช่วงเวลาหนึ่งที่มีการแสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณค่าธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมการขอโทษแม่น้ำ ความรู้สึกกตัญญูต่อธรรมชาตินี้ หากวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้วจะเห็นได้ว่า เป็นกลไกด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติให้มีชีวิตยั่งยืนยาวนาน แต่ปัจจุบันนี้องค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ที่มองว่าชาตินั้นเป็นของฟรี เป็นต้นทุนที่ไม่ต้องจ่าย ดังนั้นคุณค่าของธรรมชาติจึงหมดไป เพราะเมื่อเป็นของฟรี มนุษย์เราจะใช้เท่าไรก็ได้โดยไม่มีจิตจำกัด

สำหรับเรื่องการเมือง**จุดร่วม**และ**จุดต่าง**ระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในโลก ในเนื้อหาของเกือบทุกศาสนาจะพูดถึงการที่มนุษย์มีทั้งจุดร่วมและจุดต่างกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ ในแง่จุดร่วมนั้นมนุษย์จะถูกถือว่าเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่ต่างต้องเผชิญชะตากรรมเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนากล่าวไว้ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งมนุษย์ต่างตกอยู่ในวัฏสงสารของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เมื่อทั้งเราและสิ่งอื่น ๆ ต่างมีชะตากรรมร่วมกัน เราจึงควรเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสรรพสิ่งอื่น ๆ ในโลก ส่วนจุดต่างนั้นก็มิเพียงแต่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญญาและมีศีลธรรม นอกจากนั้น ในโลกนี้ก็มิใช่โลกของมนุษย์แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น ยังมีสิ่งอื่น ๆ ที่มีสิทธิ์อยู่บนโลกนี้เช่นเดียวกัน เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ในอดีตนั้นเรามักจะมองจุดร่วมระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่น ๆ มากกว่าจะมองหาจุดแตกต่าง

แต่ความคิดสมัยใหม่นั้นได้แยกเอามนุษย์ออกมาไกลจากธรรมชาติแวดล้อมอื่นๆ มนุษย์กลายเป็นสิ่งพิเศษเหนือกว่าสรรพสิ่งอื่น ๆ และเราเริ่มคิดว่าโลกนี้เป็นโลกของมนุษย์เท่านั้น เราเรียกทัศนะที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์แต่เพียงผู้เดียวนี้ว่า Anthropocentrism และมนุษย์ก็เริ่มคิดแต่จะเป็นเจ้าโลกแต่ผู้เดียว (เป็นที่น่าสังเกตว่า ความคิดเรื่องจะเป็นเจ้าโลกนั้นเป็นความคิดของผู้ชายอย่างมาก) เมื่อความคิดเปลี่ยน การกระทำของเรา ก็เปลี่ยนไปด้วย ตัวอย่างเช่น แต่เดิมชาวสวนมะพร้าวจะใช้วิธีอยู่ร่วมโดยสันติกับสัตว์อื่น ๆ เช่น กระรอก เขาจะมีวิธีป้องกันผลไม้ด้วยการเอาสังกะสีมาวางรอบต้นมะพร้าว เพื่อว่ากระรอกจะขึ้นไปเจาะลูกมะพร้าวไม่ได้ แต่เขาก็จะเหลือบางต้นไว้ให้กระรอกขึ้นไปกินได้ แต่ปัจจุบันนี้เราจะมีแต่ความคิดที่จะฆ่าทำลายสิ่งต่าง ๆ ที่เราไม่ต้องการถ้ามีมนุษย์เราก็คงต้องไม่มีแมลงสาบ ไม่มียุง ไม่มีหนูนา ไม่มีวัชพืช ไม่มีสรรพสิ่งอื่น ๆ

3. ผลกระทบของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อผู้หญิง อันที่จริงเราได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า วิทยาศาสตร์ที่แสดงตัวออกในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ได้สร้างผลกระทบให้แก่ผู้หญิงอย่างไรบ้างในที่นี้ เราจึงเพียงแต่จะตอบย้าข้อสรุปสำคัญ ๆ อีกครั้งหนึ่งว่า วิทยาศาสตร์ได้ก่อผลกระทบในด้านลบทั้งต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้หญิง ต่อระบบองค์ความรู้ของผู้หญิง และระบบคุณค่าแบบผู้หญิง ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดต่อเรื่องนิเวศวิทยาดังได้กล่าวมาแล้ว

ประการแรก เราจะเห็นกระบวนการแยกแยะหญิงและชายออกจากกันโดยอาศัยวิทยาศาสตร์ แต่ดั้งเดิม มนุษย์ทั้งหญิงและชายล้วนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะมนุษย์ใช้ชีวิตหาอยู่หากินจากธรรมชาติ แต่เมื่อมีการสร้างสรรค์สิ่งที่เรียกว่า "วัฒนธรรม/อารยธรรม" (culture) อันหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่สิ่งที่ เป็นธรรมชาติ ผู้ชายก็เริ่มอ้างอิงตัวเองกับวัฒนธรรม (อารยธรรม) และผลักผู้หญิงให้ยังคงติดอยู่กับธรรมชาติ (nature) (เราจึงพอเข้าใจได้ถึงการเปรียบเทียบผู้หญิงที่ "ดูสวยเป็นธรรมชาติ") เมื่อมีการค้นพบวิทยาศาสตร์ซึ่งถูกถือว่าเป็นก้าวสำคัญก้าวหนึ่งของวัฒนธรรมและอารยธรรม วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ (อาณาจักรของผู้ชาย) ก็ยิ่งเน้นความขัดแย้ง

ระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ธรรมชาติกลายเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเอาชนะ ควบคุม และ
ก็เท่ากับที่ผู้ชายต้องเอาชนะผู้หญิงนั่นเอง

ประการที่สอง เราจะเห็นว่าเมื่อเกิดการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์นั้น องค์ความรู้แบบ
ผู้หญิงก็ถูกทำลายและถูกแทนที่ด้วยองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์ และสิ่งนี้มีผลกระทบต่อธรรมชาติ
แวดล้อมอย่างลึกซึ้ง ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เนื่องจากผู้หญิงเป็นกลุ่มคนที่เหมือนกับชาวนาและชาวเผ่า
ต่าง ๆ ที่อาศัยธรรมชาติดำรงชีพ ดังนั้นวิถีคิดของผู้หญิงจึงมีลักษณะที่สอดคล้องกับหลักตรรกะของ
นิเวศวิทยา กล่าวคือมีลักษณะองค์รวม (holistic) เน้นความหลากหลาย มีลักษณะทำนุบำรุงรักษา
(nurturant) ไม่แบ่งเป็นขั้ว (non-dualistic) เช่นเดียวกับระบบชีวภาพ (ecosystem) ที่มีลักษณะการ
หมุนเวียน มีกลไกการบำรุงรักษาตัวระบบเอง และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างส่วนย่อย ๆ ของ
ระบบทั้งหมด ลักษณะทั้งหมดนี้แตกต่างไปจากลักษณะของวิทยาศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ในแง่ของระบบคุณค่าก็เช่นเดียวกัน ในที่นี้เราอาจจะหยิบยืมทัศนะปรัชญาของหยิน-
หยางที่แบ่งระบบสัญลักษณ์เพื่อใช้แทนเพศแต่ละเพศซึ่งมีคุณค่าแตกต่างกันแต่เสริมสร้างซึ่งกันและ
กัน ในขณะที่ผู้ชายซึ่งมีสัญลักษณ์เป็นหยางนั้นเป็นตัวแทนของคุณค่าแห่งการสร้างสรรค์ การ
ก้าวร้าว การผลิต ผู้หญิงซึ่งมีสัญลักษณ์เป็นหยินนั้นก็เป็นตัวแทนของคุณค่าแห่งการทำนุบำรุงรักษา
ความอ่อนโยน เยือกเย็น เราอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้เกิดจากการที่
โลกเราครอบงำด้วยคุณค่าหยางเพียงด้านเดียวจนขาดสมดุลไป และในการแก้ไขปัญหาสำหรับ
อนาคตนั้น เราจำเป็นต้องรื้อฟื้นคุณค่าหยินขึ้นมาให้ความสำคัญในลักษณะเท่าเทียมกัน

ผู้หญิง/สิ่งแวดล้อม/การพัฒนาเศรษฐกิจ

แม้ว่าปัญหาเรื่องผู้หญิงกับเรื่องสิ่งแวดล้อมจะมีความแตกต่างในเรื่องกาลเวลา กล่าวคือ
ปัญหาความไม่เท่าเทียมของสตรีนั้นดำรงอยู่มาตั้งแต่ครั้งอดีต และยังคงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน
แม้ว่าจะมีการผลักดันท่าแบ่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้าง ส่วนปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นปัญหาที่เพิ่ง
เข้าขั้นวิกฤตเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมก็
เริ่มมองเห็นได้อย่างชัดเจนขึ้นเมื่อเริ่มมีการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วง 50 ปีมานี้

1) **ความหมายที่แท้จริงของการพัฒนาเศรษฐกิจ** Rosa Luxemburg ได้ชี้ให้เห็นว่า
ประวัติศาสตร์ของการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมในยุโรป ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องแสวงหา
วัตถุดิบมาป้อนโรงงาน ในประเทศยุโรปเองไม่มีวัตถุดิบเหล่านี้มากนัก ดังนั้น จึงต้องมีการบุกกรุก
ทำลายแหล่งทรัพยากรของโลกที่ 3 ดังนั้นสิ่งที่เราเรียกว่า "ลัทธิล่าอาณานิคม" ไม่ว่าจะเป็นใน
รูปแบบดั้งเดิมหรือรูปแบบใหม่ (ที่ปิดป้ายว่า "การพัฒนาเศรษฐกิจ") ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับ
ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมทั้งสิ้น

ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของการพัฒนาเศรษฐกิจ ก็คือ กระบวนการที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติทุกแห่งกลายเป็นสินค้า (ที่ดิน ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ถูกถามด้วยคำถามเดียวกันหมด คือ "ทั้งหมดนี้ราคาเท่าไร") นับตั้งแต่กระบวนการนี้เริ่มต้นขึ้นมามันก็กลายเป็นกระบวนการยื้อแย่งทรัพยากรธรรมชาติออกไปจากมือผู้ที่กำลังใช้และมีความต้องการจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ นั้นมากที่สุด เช่น น้ำสำหรับการทำนาถูกแย่งไปรดสนามกอล์ฟ ไม้ในป่าถูกส่งไปทำเฟอร์นิเจอร์ในต่างประเทศ ส่วนชาวบ้านที่อยู่ติดป่ากลับใช้หลังคามุงแฝกเป็นต้น ในบรรดาผู้ที่มีความจำเป็นต้องใช้แหล่งทรัพยากรมากที่สุดก็คือ ผู้หญิงที่มีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพนั่นเอง

2. ก่อนหน้าที่จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ที่ปัจจุบันเราเปลี่ยนชื่อเป็น "วัตถุดิบ") ซึ่งมีอยู่หลายแบบ ก่อนหน้าที่ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมจะถือกำเนิดขึ้นมานั้น มนุษย์เรามีระบบเศรษฐกิจของธรรมชาติที่มีชื่อเรียกหลายชื่อ ชื่อที่เรารู้จักกันดี คือ เศรษฐกิจแบบพอยังชีพ (Subsistence economy)* หรือชื่อที่เรายังไม่ค่อยรู้จักกันคือ เศรษฐกิจแบบสรรค์สร้าง (Cultivation economy) เศรษฐกิจแบบนี้มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่เสมอกัน (หรือธรรมชาติอาจจะเหนือกว่า) อันแสดงออกทั้งในรูปแบบความเชื่อ เช่น การขออนุญาตพระแม่ธรณีในการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร และแสดงออกในวิถีการใช้ธรรมชาติ เช่น การทำนาเท่าที่พอกินใช้ ไม่ทำลายธรรมชาติเล่นโดยไร้ประโยชน์หรือเก็บสะสมผลผลิตจากธรรมชาติด้วยความโลภ ในระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้างนี้ งานผลิตทุกอย่างจะกระทำอย่างสัมพันธ์กับชีวิตทุกชีวิตที่เกี่ยวข้อง เช่น เวลาจะเผาพื้นดินก่อนทำนาก็ต้องขอโทษแผ่นดินและชีวิตของสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่ต้องตายไป ระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้างดังนี้มีผู้หญิงเป็นศูนย์กลางจึงเป็น "ระบบแห่งการให้ชีวิต" มากกว่า "การทำลายชีวิต" เพราะผู้หญิงเองทั้งโดยความเป็นจริงและโดยสัญลักษณ์ก็เป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตอยู่แล้ว ดังนั้นลักษณะเด่นของระบบเศรษฐกิจแบบดังกล่าวจึงเป็นความมีชีวิตชีวา

*เมื่อเวลาที่เรากล่าวถึงระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพนั้น จากสายตาของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่มักจะตีความว่าระบบเศรษฐกิจแบบนี้มี "ความขากจน" โดยอาจจะวัดดูจากการขาดแคลนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างไรก็ดีตามคำว่า "ขากจน" ในที่นี้มีได้หมายความว่า คุณภาพชีวิตของคนในระบบนั้น โดยเฉพาะด้านอาหาร น้ำสะอาด เชื้อเพลิง อากาศ จะต่ำกว่ามาตรฐานของชีวิตมนุษย์ก็หาไม่

และแน่นอนว่า ในอดีตนั้นมีระบบการแบ่งงานกันทำโดยอาศัยเพศเป็นหลักอย่างแน่นอน ครอบครัวชาวนามีการแบ่งงานกันทำ โดยทั้งผู้ชายและผู้หญิงจะทำงานในไร่นา ผู้ชายจะทำงานหนัก แต่ช่วงเวลาสั้นกว่า (เช่น การเตรียมดิน การไถ) ส่วนผู้หญิงจะทำงานเบาแต่ช่วงระยะเวลายาวกว่า (เช่น การปักดำ การถอนหญ้า) เราอาจกล่าวได้ว่า **มีความแตกต่าง**ในการแบ่งงานกันทำ แต่ความแตกต่างนี้มีได้นำไปสู่**ความไม่เท่าเทียมทางเพศ**ดังเช่นในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะระบบคิดของวิทยาศาสตร์แบบใหม่ไม่อาจทำความเข้าใจกับหลัก "ความเท่าเทียมท่ามกลางความหลากหลาย" (Equality among diversity) ที่ชาวชนบทในโลกที่สามปฏิบัติอยู่ได้ หลักความแตกต่างในระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้างนั้นเป็นความแตกต่างที่เกิดจากการแบ่งงานกันทำทางเทคนิค (Technical division of labour) แต่มิใช่ความแตกต่างในแง่อำนาจหรือคุณค่า (Political division of labour) หรือพูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์แต่ละเพศก็ทำงานให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย แต่ไม่ว่างานชนิดใดก็มีคุณค่าเท่าเทียมกัน

3. การก้าวเข้ามาของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมเป็นระบบที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้าง เพราะเป็นเศรษฐกิจที่วางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่ขูดทุกอย่างจากธรรมชาติออกมาให้หมด (Extraction economy) มนุษย์ผู้เป็นนายจะใช้ธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง (overuse) และจะใช้ธรรมชาติอย่างผิดทาง (misuse) การขูดขี้จะดำเนินไปโดยไม่ยั้งคิดกับชีวิตใด ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะพลังผลักดันหลักประการเดียวคือ ผลกำไร (ที่ภาษาเก่าเรียกว่า "ความโลภ") ฉะนั้น เมื่อเงินตราถูกสถาปนาขึ้นมาเป็นพระเจ้า ทุกชีวิตที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบนี้ จึงถูกขูดขี้ชีวิตออกไปจนเหลือแต่ความตายไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ฯลฯ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้างนั้นจะทำงานกับทรัพยากรธรรมชาติแบบที่หมุนเวียนสร้างขึ้นใหม่ได้ (Renewable resource) เช่น ต้นไม้ สัตว์ ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมกลับเลือกที่จะขูดขี้ธรรมชาติในส่วนที่หมุนเวียนสร้างขึ้นใหม่ไม่ได้ (หรือต้องใช้เวลายาวนานมาก) เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ เป็นต้น แน่นอนว่า การขูดขี้ธรรมชาติดังกล่าวมีมนุษย์ผู้ชายยืนอยู่เป็นศูนย์กลาง

ดังนั้น **การพัฒนาเศรษฐกิจก็คือ การนำเอาสัดส่วนของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม (แห่งความตาย) เข้าไปแทนที่ระบบเศรษฐกิจแบบสรรค์สร้าง (แห่งชีวิต) ที่ละเล็กละน้อย ในแต่ละปริมณฑลของโลกนั่นเอง**

4. เบื้องหน้าเบื้องหลังของการพัฒนาเศรษฐกิจ เมื่อเราอ่านความหมายระหว่างบรรทัดของการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว เราจะมองเห็นเป้าหมายที่การพัฒนาแบบนี้เน้นเป็นหลัก และเราจะมองเห็นอคติที่แฝงอยู่ในกรอบความคิดนั้น

เบื้องหน้าของการพัฒนาเศรษฐกิจที่แสดงออกอย่างชัดเจนก็คือ การพัฒนาแบบนี้เน้นแต่เรื่องวัตถุ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับด้านจิตวิญญาณ การพัฒนาแบบนี้เน้นแต่การสร้างวัตถุให้เป็นสินค้ามากกว่าจะสร้างวัตถุเพื่อมาตอบสนองความต้องการของมนุษย์ (แม้ว่าจักรยานจะจำเป็นมากกว่ารถยนต์ แต่เราจะสร้างรถยนต์เพราะเป็นสินค้าที่คนมีอำนาจการซื้อมีความต้องการ แต่จักรยานเป็นความต้องการของคนจนที่ไม่มีอำนาจซื้อ) เป็นระบบเศรษฐกิจที่เน้นการนำสินค้าไปขายแลกเปลี่ยนในตลาดมากกว่าจะผลิตวัตถุดิบเพื่อการยังชีพของคนในสังคม

ส่วนเบื้องหลังของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของอุตสาหกรรมก็คือ อคติที่มีต่อผู้หญิง ธรรมชาติ และคนชนชาติอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชาวตะวันตก การพัฒนาแบบนี้มีข้อกล่าวหาว่าทั้ง 3 สิ่งนี้ไม่มีผลผลิตภาพในการผลิตตามหลักเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยม (productivity)

ตัวอย่างเช่น แม่น้ำที่สะอาดจะไม่ใช่แหล่งผลิตที่มีผลผลิตสูงในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาด้วยการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำมาใช้ประโยชน์ ส่วนผู้หญิงที่ตักน้ำสะอาดมาใช้ทุกวันก็ยังไม่ใช่แรงงานที่มีผลผลิตภาพ จนกว่าจะได้เข้าไปทำงานในโรงงานบรรจุน้ำกลั่นออกมาขาย ป่าธรรมชาติจะยังไม่มีผลผลิตภาพเท่าที่ ยังไม่ได้ปลูกพืชชนิดเดียวเพื่อมาขายเป็นสินค้า ชาวชนบทที่ยังคงผลิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพก็ยังค่อยพัฒนาอยู่จนกว่าจะผลิตอะไรมาขายตลาด หรือเข้ามาเป็นแรงงานที่มีผลผลิตภาพในระบบอุตสาหกรรม

ฉะนั้นอะไรก็ตามถ้ายังไม่ได้ทำมาขายเป็นสินค้าและไม่ทำกำไรก็ล้วนแล้วแต่ไม่มีผลผลิตภาพทั้งสิ้น แม้ว่าการผลิตนั้นจะหล่อเลี้ยงชีวิตมานับเป็นพัน ๆ ปีก็ตาม การผลิตแบบใดก็ตามถ้ามาอยู่ในระบบตลาดได้ใช้เทคโนโลยีในการผลิต แม้ว่าเทคโนโลยีนั้นจะทำลายทุกชีวิตที่เกี่ยวข้องก็ตามก็จะถือว่าเป็นการผลิตที่มีผลผลิตภาพ

5. กลไกการเบียดขับผู้หญิงออกไปจากการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะนำเสนอตัวเองในฐานะเป็นกลางสำหรับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกเชื้อชาติสีผิวก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจนี้มีลักษณะที่ละเลยต่อเรื่องเพศ (Gender-blinded) หรือหากจะกล่าวให้รุนแรงไปกว่านั้นก็คือ เป็นการพัฒนาที่ให้ผลดีแก่เพศชาย และสร้างผลเสียให้แก่เพศหญิง ถึงเวลานี้เป็นที่ปรากฏมากขึ้นแล้วว่า "ไม่มีที่ว่างสำหรับผู้หญิงในงานพัฒนา" และที่ผู้หญิงเคยยืนอยู่ในสังคมก็กลับถูกการพัฒนาเศรษฐกิจเบียดขับผู้หญิงออกไปจากสังคมด้วยกลไกและวิธีการต่าง ๆ เช่น

ก. การลดคุณค่างานที่ผู้หญิงทำ งานที่ผู้หญิงทำอยู่เป็นหลักคือ งานในภาคเศรษฐกิจแบบยังชีพและงานบ้าน (ซึ่งได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่าในอดีตในแง่คุณค่าแล้ว งานของผู้หญิงมีคุณค่าไม่แตกต่างจากงานของผู้ชายมากนัก) แต่การพัฒนาเศรษฐกิจจะให้คุณค่าแก่การผลิตที่เป็นสินค้าไปขายในตลาดเท่านั้น ดังนั้น การผลิตเพื่อการยังชีพจึงไม่มีคุณค่า นอกจากนั้นความคิดเรื่องเงินตราที่

เข้ามาแทนที่ความคิดเรื่องการยังชีพ ก็ทำให้งานบ้านซึ่งเป็นงานที่ไม่ได้รับค่าจ้างกลายเป็นสิ่งที่ไม่ใช่
งานไปเลย กล่าวคือ งานทุกอย่างที่ผู้หญิงทำนั้นไม่ทำเงิน ดังนั้น จึงไม่มีความหมาย

ข. การลดอำนาจของผู้หญิง เราได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ว่า สังคมเกษตรกรรมใน
อดีตมีหลักประกันหลายอย่างที่จะทำให้ผู้หญิงเข้าถึงและได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ไม่
ว่าจะเป็น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ตัวอย่างเช่น ธรรมเนียมการยกมรดกให้แก่ลูกสาวหรือการมีที่ดิน
สาธารณะของชุมชน (ป่าสาธารณะของชุมชน) ที่ผู้หญิงจะเข้าไปเก็บของป่าได้ แต่เมื่อมีการพัฒนา
ระบบสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การให้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในที่ดิน กฎหมาย
การสืบทอดมรดกแบบใหม่ ๆ ฯลฯ กลไกเหล่านี้เป็นการดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติออกจากการ
ควบคุมและการจัดการของผู้หญิง

ค. การทำลายองค์ความรู้และองค์กรของผู้หญิง เนื่องจากเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการใช้
และการถนอมรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนยาวนาน ผู้หญิงจึงสั่งสมองค์ความรู้ตามแบบ
ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องนิเวศวิทยาเอาไว้มากที่สุด ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงชนบทในภาคเหนือของไทย เมื่อ
เดินเข้าไปในป่าจะรู้ว่าผลของต้นไม้ชนิดไหนจะกินได้บ้าง ต้นไม้ชนิดไหนขนาดเท่าใดจะเก็บน้ำไว้
ได้เท่าไร หากจะตัดต้นไม้ไปใช้แต่ไม่ให้ตาย จะต้องตัดเมื่อต้นไม้อายุเท่าไร และตัดตรงส่วนไหน
ได้บ้าง เป็นต้น องค์ความรู้ดังกล่าวถูกมองข้ามไปจากการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (เช่น เมื่อมีการทำ
อุตสาหกรรมป่าไม้) หรือมิฉะนั้น ก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นความเชื่อม
งายที่ไร้สาระ (เช่นความเชื่อว่ามีเทพยดาอารักษ์ดูแลต้นไม้ขนาดใหญ่ ๆ) เป็นต้น

นอกจากนั้น ในสังคมชนบทในอดีต ผู้หญิงยังมีบทบาทในระดับชุมชนอย่างเข้มแข็ง
และมีการจัดตั้งรวมตัวกัน ในอัฟริกาเคยมีกลุ่มแม่ค้าที่รวมตัวกัน กลุ่มนี้ทำให้ผู้หญิงมีอำนาจทั้งทาง
การเมืองและทางเศรษฐกิจในชุมชน ในกรณีของไทยก็เช่น กลุ่มของหมอด้าย กลุ่มผู้หญิงที่ทำ
หน้าที่รักษาพยาบาลที่เรียกว่ากลุ่มผีฟ้านางเทียม กลุ่มเหล่านี้ถูกทำลายไปเมื่อมีการพัฒนาระบบ
เศรษฐกิจ หรือมีการนำเอาระบบสาธารณสุขแบบใหม่ ๆ เข้ามา

ในขณะที่ทำลายองค์ความรู้ ทักษะและองค์กรแบบดั้งเดิมของผู้หญิง พร้อมทั้งพัฒนา
องค์ความรู้ ทักษะและองค์กรแบบใหม่ ๆ ขึ้นมา ในสถาบันใหม่ ๆ นี้ไม่ได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามา
มีส่วนร่วมมากนัก ตัวอย่างเช่น มีรายงานว่าในทวีปเอเชียมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่เป็น
ผู้หญิงเพียง 7% เท่านั้น ในการฝึกอบรมเทคโนโลยีแบบใหม่ ๆ ในโครงการพัฒนา การจัดตั้งกลุ่ม
การหาแหล่งเงินกู้ยืม ฯลฯ ผู้หญิงมีโอกาสน้อยมากที่จะเข้าถึงทรัพยากรด้านสังคมดังกล่าว คลัง
ความรู้และแหล่งพลังจากการรวมตัวของผู้หญิงจึงลดน้อยและอ่อนแอลงเมื่อเทียบกับอดีต

6. ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีต่อผู้หญิง ในด้านหนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าการ
พัฒนาเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดผลดีหลายประการต่อชนบทและต่อตัวผู้หญิง เช่น ชีวิตความเป็นอยู่

สะดวกสบายขึ้น มีถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปาใช้ แต่ในอีกด้านหนึ่งเราก็จำเป็นต้องพิจารณาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อชนบทและต่อตัวผู้หญิงด้วย และในขั้นตอนสุดท้าย เราก็ต้องนำเอาผลดีและผลเสียมาชั่งน้ำหนักกันดู เพื่อจะตอบคำถามว่า "ผู้หญิงเราต้องจ่ายแพงเกินไปหรือเปล่า" ผลกระทบในด้านลบจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีต่อสตรี (และจะเป็นผลสืบเนื่องพัวพันไปถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมด้วย) มีดังนี้

ก. เมื่อมีการขยายระบบเศรษฐกิจจากการปลูกพืชเพื่อยังชีพมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายนั้น ในสภาพความเป็นจริง ครอบครัวชนบทไม่สามารถจะดำรงชีพอยู่ได้ด้วยรายได้จากพืชเศรษฐกิจเท่านั้น เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจภาคยังชีพก็จะยังคงอยู่ ชาวนาต้องปลูกข้าวทั้งเพื่อกินและขาย รวมทั้งยังต้องปลูกหอม กระเทียม มันสำปะหลัง ยางพารา ฯลฯ เพื่อขายเป็นรายได้ เพราะฉะนั้นผู้หญิงต้องทำงานหนักขึ้นกว่าเดิม คือ ทั้งปลูกพืชเพื่อยังชีพ ปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำไร่นาทำสวน ทำงานบ้านและค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ภาระที่ผู้หญิงต้องรับจึงหนักขึ้นเป็นสองเท่า (the Double Day)

ข. เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบค้าขายไม่ได้ให้หลักประกันอะไรแก่ชาวชนบทเลย ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านธรรมชาติ กลไกราคาตลาด โรคที่เกิดขึ้นกับพืช ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ราคาต่ำของสินค้าเกษตร การขาดกลุ่มต่อรอง ฯลฯ ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาในช่วง 20 ปีจึงสร้างความยากจนอย่างมหาศาลให้แก่ชาวชนบท และในท่ามกลางหมู่คนที่ยากจนนี้ สตรีที่ถูกปล่อยให้ทำงานหนักอยู่ตามลำพังกับลูก ๆ ในชนบท เป็นกลุ่มที่ยากจนที่สุด จำนวนสตรีที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนเพราะสามีต้องอพยพไปหางานทำในเมือง หรือเพราะสูญเสียที่ดิน มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกที

ค. ในอดีต ทางเลือกของผู้หญิงชนบทมีอยู่หลากหลาย เพราะแม้ว่าเธอจะแต่งงานมาตั้งครอบครัวใหม่ แต่ลักษณะของครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยขนาดของเครือญาติอันกว้างขวาง หรือลักษณะที่ชุมชนยังคอยดูแลปัญหาของแต่ละครอบครัว ในกรณีที่ผู้หญิงมีปัญหาเกี่ยวกับสามี เธอก็ยังมีทางเลือกที่จะหันไปหาความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง แต่ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น และเท่ากับว่า ผู้หญิงถูกปล่อยให้เผชิญกับชะตากรรมที่ต้องพึ่งพาสามีอยู่คนเดียวโดยไม่มีทางเลือกอื่น ๆ

7. ผลกระทบจากการพัฒนาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม อันที่จริง ไม่มีความจำเป็นเลยที่จะต้องกล่าวถึงความเสียหายของสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจในที่นี้ ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้ความเข้าใจและความสำนึกถึงความสูญเสียของระบบผดุงชีวิตของมนุษย์กลายเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั่วโลกรับรู้กันแล้ว ความแตกต่างก็ดูจะมีเพียงว่า ใครจะวิเคราะห์ว่าอะไรเป็นสาเหตุของความเสียหายนั้น และใครมีข้อเสนอแนะวิธีแก้ปัญหายังไร ซึ่งความแตกต่างนี้ ส่วนหนึ่งก็คงเกิดจากผลประโยชน์ของคนทีวิเคราะห์นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เราก็อยากจะสรุปสั้น ๆ ตอกย้ำในที่นี้อีกครั้งหนึ่งว่า นับตั้งแต่มีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการผลิตแบบอุตสาหกรรม โลกของเราถูกทำลายอย่างรวดเร็วกว่ายุคสมัยใด ๆ ที่เคยผ่านมาในประวัติศาสตร์ จำนวนป่าไม้ที่ลดลงอย่างรวดเร็ว จำนวนทะเลทรายที่เพิ่มขึ้น ความแห้งแล้งที่กินระยะเวลายาวนานและรุนแรงกว่าเดิม ปริมาณน้ำสะอาดน้อยลง บริเวณพื้นดินที่กลายเป็นดินเค็มมีเพิ่มขึ้น ชีวิตสัตว์ที่สูญพันธุ์ไปวันละ 1 อย่าง ฯลฯ ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สร้างความสูญเสียให้แก่ผู้คนดำรงชีพอยู่ด้วยที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ฯลฯ ความรุนแรงที่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมกระทำต่อธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติคายลงทีละเล็กทีละน้อย และในที่สุดก็จะถึงคราวความตายของมนุษยชาติบ้าง ตัวอย่างการตายของธรรมชาติที่อันตรายมากที่สุดอันเกิดจากการพัฒนา คือ การเปลี่ยนทรัพยากรที่เคยหมุนเวียนได้ด้วยตนเองหากมีเงื่อนไขที่เหมาะสม (เช่น ป่า ที่ดิน) ให้กลายเป็นทรัพยากรที่หยุดนิ่งหมุนเวียนไม่ได้ เช่น ป่าไม้ที่ถูกทำลายหมดจนต้นไม้อื่นต่อไปไม่ได้ การหยุดนิ่งของป่าไม้หมายถึงชีวิตที่แน่นอนของผู้หญิงที่อาศัยการทำมาหากินจากป่าไปด้วย

ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ ด้านสิ่งแวดล้อม

เพื่อช่วยให้เราสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ฯลฯ ให้ได้ชัดเจนมากขึ้น ต่อจากนี้จะขอกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับประเด็นรูปธรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ในรายละเอียด

(1) ผู้หญิงกับที่ดิน: แหล่งสร้างอาหารและชีวิต

ในอดีตที่ผ่านมา ในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่มนุษย์มีชีวิตอยู่มาแล้วหลายศตวรรษ ผู้หญิงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยเฉพาะในเรื่องการใช้ที่ดิน ทั้งในบทบาทของผู้จัดการด้านการผลิตอาหารและผู้จัดการการบริโภคของตนเองและครอบครัว ดังนั้น ผู้หญิงจึงสั่งสมองค์ความรู้อันมหาศาลเกี่ยวกับวิธีการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืนยาวนาน ส่วนในด้านบริโภคนั้น ผู้หญิงก็รู้วิธีการทั้งในยามปกติและยามวิกฤต เช่น ถ้าปีไหนทำนาไม่ได้ผลจะมีอาหารอะไรบ้างมาใช้กินแทนข้าว จะมีวิธีการหาและวิธีการปรุงอย่างไร และเนื่องจากเป็นผู้จัดการการใช้ที่ดิน ดังนั้นผู้หญิงจึงมีอำนาจในการเข้าถึงการใช้ที่ดินไม่ว่าจะผ่านกลไกการสืบทอดกรรมตก หรือการรักษาป่าของชุมชนให้ผู้หญิงเข้าไปเก็บอาหาร เป็นต้น

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจโดยที่สัดส่วนของเศรษฐกิจเพื่อขายมีเพิ่มมากขึ้น และสัดส่วนของเศรษฐกิจแบบยังชีพต้องลดลง (แต่ยังต้องมีอยู่ส่วนหนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น) ผู้หญิงก็ยิ่งต้องทำงานหนักเป็น 2 เท่า โดยที่เธอยังต้องรับภาระเศรษฐกิจแบบยังชีพ พร้อมทั้งเพิ่มเวลา

ที่ต้องใช้กับเศรษฐกิจเพื่อการตลาด (มีรายงานว่า ในบางแห่งผู้หญิงใช้เวลาปลูกพืชเศรษฐกิจมากกว่าผู้ชายเสียอีก) การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจดังกล่าว มีองค์ประกอบย่อย ๆ ดังต่อไปนี้

ก. การปลูกพืชชนิดเดียวแทนการปลูกพืชหลายชนิด เมื่อมีการปลูกพืชชนิดเดียว คือ พืชเศรษฐกิจ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชที่ใช้กินเองไม่ได้ (เช่น ปอ มันสำปะหลัง ยางพารา) ก็แปลว่า ผู้หญิงต้องสูญเสียพืชที่ใช้กินเอง และเท่ากับว่าแหล่งอาหารดั้งเดิมได้หมดไป เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ที่จุดของการผลิต ก็ต้องมีปฏิกิริยาต่อเนื่องมาถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการบริโภค อาหารที่บริโภคเริ่มหมดความหลากหลาย (กรณีของผักสดจะเห็นได้ชัดเจนที่สุด) เพราะแม่บ้านต้องซื้อพืชผักชนิดเดียวจากตลาดที่มีอยู่และรวมทั้งค่านิยมแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการกินอาหารด้วย (เช่น การใช้ผงชูรส เป็นต้น) ทั้งหมดนี้มีผลต่อเนื่องมาจนถึงสภาวะสุขภาพอนามัยอย่างแน่นอน

ข. การนำเอาเครื่องจักรมาใช้ เมื่อมีการเพาะปลูกขนาดใหญ่ และมีการเร่งการเพาะปลูก แรงงานคนและแรงงานสัตว์ที่เคยทำอยู่ก็ไม่สามารถรับภาระได้ เช่น วัวควายไม่สามารถจะไถนา ต่อเนื่องกันได้นับเป็นสิบ ๆ ชั่วโมง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องนำเครื่องจักรมาใช้เพื่อผ่อนแรง ผลจากการนำเครื่องจักรมาใช้ในการเกษตรนั้นมีผล 2 ประการต่อผู้หญิง คือ ในด้านหนึ่งเครื่องจักรสมัยใหม่ ต้องใช้แรงงานอย่างมากที่ผู้หญิงไม่อาจจะทำได้ เช่น รถไถนา จึงทำให้ผู้หญิงหมดบทบาทในการผลิตบางส่วน ในอีกด้านหนึ่งส่วนมากเครื่องจักรที่นำมาใช้ผ่อนแรงนั้นจะผ่อนในส่วนที่เป็นงานของผู้ชายเช่น การไถ การคราด แต่สำหรับงานของผู้หญิงเช่น การทำลายหญ้า หรือวัชพืช กลับพบว่าต้องทำงานหนักขึ้น (เพราะการใช้เครื่องจักรทำให้มีหญ้ามาก)

ค. การคัดเลือกพันธุ์พืช ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในอดีตชาวนาจะเลือกใช้พันธุ์พืชหลายพันธุ์เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นดิน การจัดจังหวะการผลิต และแรงงานในครอบครัว ตามปกติเมล็ดพืชที่จะให้เพาะปลูกในครั้งต่อ ๆ ไปนั้นจะคัดเลือกเอาเมล็ดที่แข็งแรงที่สุดจากผลผลิตที่เก็บเอาไว้สำหรับเพาะปลูกในครั้งต่อไป เมล็ดเหล่านี้จะมีลักษณะทนทานต่อภูมิอากาศแบบต่าง ๆ ทั้งความแห้งแล้ง ขาดน้ำ และอันตรายจากแมลง ในการคัดเลือกพันธุ์นี้ผู้หญิงจะมีส่วนร่วมอย่างสูง แต่เมื่อทำการผลิตเพื่อขาย ชาวนาต้องหันมาใช้พันธุ์พืชที่ซื้อจากข้างนอก และไม่สามารถจะเพาะปลูกครั้งต่อไปด้วยการคัดเลือกพันธุ์เก็บเอาไว้เองได้ ทั้งนี้เพราะเมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น จะมีลักษณะอ่อนแอ ดังนั้น ในทุกปีชาวนาจึงไม่สามารถพึ่งพาตนเองด้านการคัดเลือกพันธุ์พืชได้ และต้องขึ้นต่อภายนอก รวมทั้งสตรีก็หมดบทบาทในการผลิตส่วนนี้ด้วย

ง. การใช้ปุ๋ย การเลือกใช้พันธุ์ข้าวแบบใหม่ไม่ก็สายพันธุ์ ที่แม้จะให้ผลผลิตสูง แต่ก็อ่อนแอ พันธุ์พืชเหล่านี้ต้องใช้ปุ๋ยและน้ำมาก ปุ๋ยธรรมชาติที่เคยมีจากฟาง ขี้วัวควาย (ซึ่งถูกเปลี่ยนไปเป็นรถไถ) ก็ไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ การใช้ปุ๋ยเคมีที่ทำมาจากผลิตภัณฑ์

น้ำมันเป็นเหตุทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ และยังสร้างพิษตกค้างในน้ำ ผลที่กระทบต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ แบบลูกโซ่ คือ ผู้หญิงที่มีหน้าที่หาน้ำมาบริโภคก็ต้องเดือดร้อน

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการใช้ที่ดินนั้น ได้ทำลายทั้งบทบาทของผู้หญิง และยังทำลายการพึ่งตนเองที่เคยมีอยู่ของชาวชนบท นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังสร้างผลกระทบในทางลบให้ทั้งแก่สิ่งแวดล้อมและแก่ผู้หญิงไปพร้อม ๆ กัน ในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาตินั้น จากการใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ทางการเกษตรทำให้ได้ข้อสรุปว่า ปัจจุบันนี้การพังทลายของดิน การชะล้างความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดิน การที่พื้นดินแห้งเป็นทะเลทราย การเปลี่ยนสภาพดินเป็นดินเค็มหรือเป็นกรดต่างมากเกินไบนั้น มิใช่มีสาเหตุมาจากธรรมชาติ หากแต่เกิดมาจากการใช้ที่ดินอย่างไม่ถูกต้องของมนุษย์ และเบื้องหลังที่แท้จริงของการเร่งการผลิตทางการเกษตรขนาดใหญ่จนจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีนั้น ก็เนื่องมาจากตลาดการค้าอาหารระดับโลก ปัจจุบันนี้แฮมเบอร์เกอร์ในสหรัฐทำมาจากเนื้อสัตว์ที่เลี้ยงในลาตินอเมริกา และมีผลทำลายลุ่มน้ำอะเมซอนอย่างมหาศาล อาหารที่ใช้เลี้ยงสัตว์ในประเทศเนเธอร์แลนด์ได้มาจากพืชที่เพาะปลูกในโลกที่สาม ซึ่งใช้ที่ดินมากกว่า 3 เท่าของที่ดินที่เพาะปลูกในเนเธอร์แลนด์เอง

เมื่อมีการนำวิธีการผลิตแบบใหม่เข้าไปที่การผลิตแบบเดิมที่มีผู้หญิงเป็นหลักอยู่ เราจะพบปรากฏการณ์ว่าในบางแห่ง ผู้หญิงจะมีการต่อต้านการใช้พืชพันธุ์ใหม่ ๆ สาเหตุเบื้องหลังการต่อต้านนั้นมีหลายประการ เช่น ผู้หญิงพบว่าพืชพันธุ์ใหม่นั้น ให้อาหารที่ไม่ดี การเตรียมการเพาะปลูกยากลำบาก ทนแล้งและทนแมลงได้น้อยกว่า วิธีการเก็บรักษายากกว่า ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีมาก และเมื่อใช้สารเคมีก็ทำให้สุขภาพเปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามเมื่อผู้หญิงต่อต้านวิธีการแบบใหม่ ๆ เหล่านี้ พวกเธอก็จะถูกปักป้ายว่า "ผู้หญิงเป็นพวกหัวโบราณ ไม่มีเหตุผล ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง" และสิ่งหนึ่งที่เราไม่ควรลืมก็คือ ในขณะที่การเพาะปลูกแผนใหม่นั้นต้องอาศัยเงินลงทุนที่เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา การเพาะปลูกแบบดั้งเดิมนั้นไม่ต้องเสียเงินลงทุนอะไรเลย

วิธีการทำการเกษตรแผนใหม่สร้างผลกระทบด้านลบหลายประการให้แก่ผู้หญิงโดยตรง เมื่อเกิดภาวะทะเลทราย การพังทลายของดิน ดินเค็ม ก็ทำให้ผู้หญิงชนบทต้องทำงานลำบากมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อที่ดินสิ้นเกาหมดความอุดมสมบูรณ์ ก็ต้องอพยพไปหาที่ดินใหม่ (ถ้ายังมี) หรือมิฉะนั้นก็ต้องทิ้งที่นากลายเป็นชาวนาไร้บ้านไปเลย หรือแม้จะทำอยู่ที่เดิม ก็จำเป็นต้องทำงานเพิ่มมากขึ้น เพื่อปรับปรุงคุณภาพของดินและจำเป็นต้องอาศัยเงินทุน ซึ่งในกรณีของผู้หญิงนั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะหาเงินทุน เพราะไม่สามารถจะเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เป็นบริการของรัฐได้

ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ อำนาจในการใช้และเข้าถึงที่ดินของผู้หญิงลดลงจากเดิมอย่างมาก มีการศึกษาค้นพบว่า ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการล่าอาณานิคม การวางแผนพัฒนาที่ดิน การปฏิรูปที่ดิน การจัดระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใหม่ (กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การ

ออกโฉนด) ล้วนแล้วแต่ทำให้ระบบกรรมสิทธิ์ตามประเพณีของผู้หญิงหมดไป ปัจจุบันนี้ในขณะที่ผู้หญิงยังคงทำการผลิตอาหารเป็นครึ่งหนึ่งของจำนวนอาหารทั้งหมดของโลก แต่อำนาจในการเป็นเจ้าของที่ดินของผู้หญิงทั่วโลกมีเพียง 1% เท่านั้น การไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน นอกจากจะทำให้ผู้หญิงหมดโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งเงินทุน การฝึกอบรม และบริการต่าง ๆ แล้ว ยังทำให้ผู้หญิงขาดกำลังใจที่จะปรับปรุงคุณภาพของที่ดินอีกด้วย

(2) ผู้หญิงกับการจัดหา

"น้ำเป็นต้นกำเนิดของชีวิตทั้งหลาย" นี่เป็นข้อความในคัมภีร์โกหร่านอันศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงให้เห็นถึงการตระหนักถึงความสำคัญของน้ำในสายตาของคณาโบราณ ดังที่ได้แสดงออกในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งน้ำจะต้องมีบทบาทร่วมด้วยเสมอ แต่ในสมัยใหม่ น้ำได้กลายเป็นทรัพยากรที่หาได้ง่าย ๆ และไม่มีราค่างวดจากสายตาของนักพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมจนกระทั่งมาถึงปัจจุบัน มนุษย์เรากำลังต้องเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์เรื่องน้ำอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน คือ การขาดแคลนน้ำสะอาดสำหรับใช้ดื่มกิน จนกระทั่งสหประชาชาติต้องประกาศให้ทศวรรษ 1981-1990 เป็นทศวรรษแห่งการจัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดให้เพียงพอสำหรับทุกคน และในการนี้สหประชาชาติยังได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่าเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้จะเป็นจริงได้ ก็ต่อเมื่อได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการวางแผน การดำเนินการ และการจัดการเรื่องการใช้

ทำไมมนุษย์ในยุคปัจจุบันจึงต้องเผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำสะอาดได้ ทั้งที่เป็นปัญหาที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นเมื่อคิดถึงข้อเท็จจริงที่ว่า น้ำเป็นส่วนประกอบที่มีมากที่สุดของพื้นผิวโลกนี้ กรณีของน้ำนี้ จะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงลักษณะการพัฒนาที่ผิดแนวทางของธรรมชาติและการพัฒนาในความหมายของการแข่งขันทรัพยากรจากคนส่วนใหญ่ไปใช้เพื่อประโยชน์ของคนส่วนน้อย นับเป็นเวลาหลายพันปีมาแล้วที่ปริมาณของแหล่งน้ำดื่มและน้ำใช้ของมนุษย์มีอยู่อย่างสม่ำเสมอไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้โดยอาศัยวัฏจักรของการหมุนเวียนและการทำความสะอาดตัวเองของธรรมชาติ จนเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจที่เริ่มจะมีการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม และเขตชุมชนเมืองซึ่งเป็นการแย่งน้ำจากมือของชาวชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อน้ำเสียน้ำที่ใช้แล้วจากระบบอุตสาหกรรมและชุมชนเมืองไม่ได้ผ่านการบำบัดและการทำให้หมุนเวียนให้กลับเป็นน้ำสะอาดดังเดิม การดึงน้ำสะอาดจากชนบทมาใช้แต่เพียงฝ่ายเดียวจึงสร้างปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้อย่างสาหัสให้กับชนบท

อีกสาเหตุหนึ่งของการขาดแคลนน้ำมาจากความแห้งแล้งที่เพิ่มมากขึ้น ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ความแห้งแล้งที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน มิได้มีสาเหตุมาจากธรรมชาติเท่านั้น แต่มาจากการที่มนุษย์ได้เข้าไปแทรกแซงการใช้ธรรมชาติอย่างผิดวิธี ความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นอย่างยาวนาน

นั้นเป็นผลมาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจมากเกินไป การปลูกหญ้าเพื่อทำปศุสัตว์ การทำลายป่า รวมทั้งการสร้างเขื่อน วิธีการทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เปลี่ยนพื้นดินที่เคยชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ให้กลายเป็นทะเลทราย

เราจึงสามารถสรุปได้ว่า การดึงเอาน้ำไปใช้เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจ อันหมายถึงการสร้างผลกำไรให้แก่คนส่วนน้อยกลุ่มหนึ่งได้ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับผู้ที่เคยใช้น้ำนั้นมาก่อนและเป็นผู้ต้องการใช้น้ำอย่างแท้จริง นอกจากนั้นคนกลุ่มใหม่ที่แย่งน้ำเอาไปใช้นั้นยังสร้างมลภาวะให้เกิดแก่น้ำ จนทำให้น้ำที่มีอยู่ใช้ไม่ได้ ปริมาณน้ำที่เหลือจะใช้ได้ก็ลดน้อยลงทุกที การแย่งชิงน้ำในอนาคตจะยิ่งรุนแรงมากยิ่งขึ้น ในท่ามกลางผู้ที่เดือดร้อนเรื่องน้ำนี้มากที่สุดก็คือกลุ่มผู้หญิงในชนบทซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการจัดหาน้ำมาใช้ มีรายงานว่าผู้หญิงในโลกที่สามใช้เวลาโดยเฉลี่ยวันละ 4 ชั่วโมงในการหาน้ำมาใช้ ซึ่งก็หมายความว่า หากแหล่งน้ำเดิมหมดแห้งไปหรือกลายเป็นน้ำสกปรกใช้ไม่ได้ ผู้หญิงเหล่านี้ก็ต้องใช้เวลาเดินทางมากยิ่งขึ้นเพื่อหาแหล่งน้ำแหล่งใหม่ที่ไกลออกไป (ถ้าแหล่งน้ำนั้นยังมีเหลืออยู่)

ย้อนกลับมาที่คำกล่าวในตอนท้ายของสหประชาชาติที่ว่า "เป้าหมายเรื่องการจัดน้ำสะอาดใช้นั้นจะบรรลุได้อย่างจริงจัง ก็ต่อเมื่อผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างแท้จริง" คำกล่าวนี้มีพื้นฐานความเป็นจริงรองรับมากน้อยเพียงใด ในเรื่องนี้เราก็จะใช้วิธีพิจารณาเหมือนเรื่องสิ่งแวดล้อมเรื่องอื่น ๆ คือ เราจะหันไปทบทวนบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องการใช้น้ำ และเราจะพบว่า

(2.1) ผู้หญิงเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการหาแหล่งน้ำว่าจะใช้น้ำจากแหล่งไหน (ที่นัดพบของผู้หญิงจึงเป็นรอบ ๆ บ่อน้ำใช้นั่นเอง)

(2.2) ผู้หญิงเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับการจัดแบ่งปริมาณของการใช้น้ำเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ตั้งแต่การดื่ม การทำอาหาร การทำความสะอาดร่างกาย (ของทุกคนในบ้าน) และที่อยู่อาศัย การรดน้ำผักสวนครัว การซักผ้า การหาน้ำให้สัตว์เลี้ยง ฯลฯ

(2.3) ผู้หญิงเป็นคนจัดการว่าจะไปเอาน้ำมาได้อย่างไร ขนอย่างไร ได้มาแล้วจะเก็บไว้ที่ไหน เก็บไว้อย่างไร

(2.4) ผู้หญิงเป็นคนรับผิดชอบว่าจากปริมาณความต้องการใช้จะต้องมีแหล่งน้ำมากน้อยแค่ไหน น้ำที่จะใช้งานแต่ละอย่างจะต้องมีคุณภาพอย่างไร น้ำอะไรใช้ดื่ม ใช้ซักผ้า ใช้ในครัว ใช้อาบน้ำ ใช้ซักล้าง ฯลฯ

(2.5) ผู้หญิงเป็นคนจัดการว่าจะทำให้น้ำสะอาดได้อย่างไร จะใช้วิธีการกรอง การต้ม ฯลฯ

ปัญหาเรื่องน้ำนี้เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของทุกคน และเกี่ยวข้องกับ ความอยู่รอดของชีวิตเลยทีเดียว ธรรมเนียมการอพยพไปตั้งหมู่บ้านของคนไทยโบราณก็ต้องอาศัย ปัจจัยเรื่องการมีน้ำพอกินพอใช้ "ที่ดินค้ำน้ำชุ่ม" ประกอบการตัดสินใจ ปัจจุบันนี้เมื่อเราพินิจดูเรื่อง การพัฒนาชนบทของรัฐบาลจะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งน้ำอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามเป็นที่ น่าสังเกตว่ารัฐบาลและองค์กรเงินทุนจากต่างประเทศมักจะให้ความสนใจแต่เรื่องการพัฒนาแหล่ง น้ำขนาดใหญ่ และโครงการพัฒนาแหล่งน้ำสำคัญ ๆ ก็ล้วนแล้วแต่ตัดสินใจโดยผู้ชาย (ซึ่งไม่ค่อยจะรู้ เรื่องน้ำ) เท่านั้น โครงการเหล่านี้แทบจะไม่มีผู้หญิงเข้ามาร่วมตัดสินใจด้วยเลย ในอีกด้านหนึ่ง จาก การประเมินผลบรรดาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในชนบทหลายโครงการ จะพบว่าโครงการที่ประสบ ความสำเร็จนั้นจำเป็นต้องมีการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังจากชุมชน และโดยเฉพาะจากผู้หญิงในชุมชน นั้น ผลการประเมินดังกล่าวก็ยังไม่ทำให้เราแปลกใจนักเมื่อหวนกลับไปดูข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบทบาท ผู้หญิงกับการใช้น้ำที่เป็นมาในอดีต

(3) ผู้หญิงกับป่า: แหล่งเชื้อเพลิง อาหารคนและอาหารสัตว์

ก. สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจร่วมกันเป็นประการแรก คือ คำนิยามซึ่งสะท้อนถึงการรับรู้ ของเราต่อคำว่า "ป่า" ป่ามิใช่ที่ที่มีต้นไม้มาขึ้นเข้าแถวรวมกันเหมือนดังเช่นป่ายูคาลิปตัส ป่ายางพารา เท่านั้น แต่ป่าเป็นระบบของชีวิตที่เกี่ยวข้องกันโยงใยระหว่างหลายสิ่งหลายอย่าง นับตั้งแต่ที่ดิน อากาศ น้ำ ความชื้น ฝน การระเหย สัตว์เล็กสัตว์น้อย พืชพันธุ์นานาชนิด และสำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับป่านั้น มนุษย์เราได้สิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมากมายหลายอย่างจากป่า เริ่มตั้งแต่ไม้ สัตว์ ผัก ผลไม้ น้ำผึ้ง สมุนไพร เครื่องเทศ ปุ๋ยธรรมชาติ อาหารสำหรับสัตว์ วัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรม เช่น น้ำมัน ยาง ใยสำหรับทอผ้า หวาย ฯลฯ แต่ที่สำคัญนอกเหนือจากผลผลิตที่จับต้องได้เหล่านี้แล้ว สิ่ง สำคัญที่ป่าให้แก่มนุษย์นั้นก็คือ สิ่งที่อยู่ในเนื้อหาของเพลงที่กลุ่มชิปโก้ (ขบวนการพิทักษ์ป่าใน อินเดีย) ร้องอยู่ก็คือ ป่าให้ดิน น้ำ และอากาศบริสุทธิ์ ทั้ง 3 สิ่งนี้เป็นเสาหลักค้ำจุนระบบการดำรงชีพ ของมนุษย์

ข. ความเข้าใจผิดบางประการเกี่ยวกับบทบาทชาย-หญิงเมื่อครั้งยังอยู่ในเศรษฐกิจแบบ ยังชีพ เราเคยเข้าใจผิดว่าบทบาทของผู้ชายในฐานะ "ผู้ล่าสัตว์" (the hunter) นั้นเป็นส่วนสำคัญของการหาอาหาร อันที่จริงลำพังแต่การล่าสัตว์ของผู้ชายยังไม่สามารถทำให้คนในชุมชน หรือใน ครอบครัวดำรงชีพได้ นอกเสียจากว่าต้องมีผู้หญิงทำหน้าที่เป็น "ผู้เก็บรวบรวมอาหาร" (the gatherer) เท่านั้น ทุกคนจึงจะมีอาหารกินอย่างพอเพียง แหล่งที่ผู้หญิงใช้ทั้งหาอาหารให้มนุษย์ หาอาหารแห้ง ให้สัตว์ และหาเชื้อเพลิงมาใช้ในครอบครัวนั้น ก็คือป่านั้นเอง ดังนั้น ชีวิตผู้หญิงในชนบทจึงผูกพัน กับป่าอย่างยิ่ง ดังที่มีชื่อเรียกผู้หญิงในภาษาอินเดียว่า "อรัญญาณี" คือผู้ที่อาศัยอยู่กับป่า

ด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงจึงมีมุมมองความรู้อันมหาศาลเกี่ยวกับป่า ผู้หญิงรู้จักว่าต้นไม้แต่ละประเภทจะใช้ทำอะไร เช่น ทำอาหาร ทำเครื่องใช้ในครัวเรือน ทำเครื่องนุ่งห่ม ทำยารักษาโรค และจะมีวิธีการใช้ต้นไม้อย่างไรให้ยั่งยืนยาวนาน มุมความรู้นี้จะได้รับการถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาในหมู่ผู้หญิงดังเช่นที่ผู้หญิงรุ่นแม่หรือยายจะสอนลูกสาวให้ความรู้เรื่องนี้ โดยพาเดินออกจากบ้านไปเข้าป่าหาเก็บของต่าง ๆ ด้วยกัน

ค. ผู้หญิงในฐานะแพะรับบาป เมื่อมีความสำนึกเรื่องป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ผู้หญิงก็มักจะตกเป็นแพะรับบาปเป็นผู้ทำลายป่าไม้ ทั้งนี้เพราะบทบาทการเป็นผู้ใช้ป่าไม้ที่เห็นชัดเจนของผู้หญิงนั่นเอง สำหรับข้อกล่าวหาว่า ผู้หญิงเป็นผู้ทำลายป่าไม้นี้ มีทั้งกรณีที่เป็นจริงและไม่เป็นจริง สำหรับข้อกล่าวหาว่า ผู้หญิงตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเอาไม้ไปทำเชื้อเพลิงนั้น ในกรณีเช่นนี้มักจะไม่เป็นจริง ทั้งนี้เพราะการเก็บไม้ไปทำเชื้อเพลิงตามแบบประเพณีดั้งเดิมนั้น ผู้หญิงจะเก็บเฉพาะเศษไม้หรือมีจะนั้นก็เป็นป่าไม้ที่ตายแล้วเท่านั้น ผู้หญิงจะไม่โค่นไม้ขนาดใหญ่เพื่อมาทำฟืน

ส่วนข้อกล่าวหาที่ว่าผู้หญิงรวมทั้งชาวชนบทคนอื่น ๆ ได้หักล้างถางพงทำลายป่าจนหมดสภาพเพื่อเอาพื้นที่ป่ามาทำไร่ปลูกพืชเศรษฐกิจ หรือเพื่อทำที่นาใหม่เมื่อที่นาเก่าหลุดลอยไปเป็นของคนอื่น ในกรณีนี้อาจจะมีส่วนจริงอยู่มาก ดังเช่นกรณีป่าสงวนในแถบภาคอีสานของไทยได้ลดจำนวนลง เมื่อมีการเพาะปลูกทำไร่มันสำปะหลัง อย่างไรก็ตาม เพื่อความเป็นธรรมเราก็ต้องพิจารณาว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ผลักดันอยู่เบื้องหลังการทำลายป่าอย่างแท้จริง ตัวการแท้จริงที่ทำลายป่า ก็คือ ระบบการเกษตรแบบปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย ความทันสมัยต่าง ๆ (ถนนหนทาง) ความต้องการใช้ไม้เพื่อปลูกสร้างและทำเฟอร์นิเจอร์ของคนในเมือง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ระบบการรักษาป่าตามแบบประเพณีที่เคยมีอยู่หมดไป

อันที่จริง ผู้หญิงน่าจะเป็นคนสุดท้ายที่คิดทำลายป่า ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อป่าถูกทำลายนั้น ชีวิตของผู้หญิงต้องได้รับผลกระทบอย่างมาก ความยากลำบากในการดำรงชีวิตมีเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เวลาที่ต้องใช้ในการหาเชื้อเพลิงเพิ่มมากขึ้น เพราะต้องเดินทางไปไกลมากกว่าจะหาไม้มาทำฟืนได้ (เช่นเดียวกับการหาน้ำ และเมื่อต้องเสียเวลากับปัจจัยดำรงชีพเหล่านี้มากขึ้น ก็เหลือเวลาน้อยลงสำหรับหารายได้อื่นๆ) แหล่งหาอาหารทั้งสำหรับครอบครัวและสำหรับสัตว์เลี้ยงหมดไป ในด้านการบริโภคก็ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการกินอาหาร นิสัยในการหุงต้ม (ต้องเปลี่ยนประเภทของเชื้อเพลิงที่ใช้) การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้นำมาสู่สภาพชีวิตที่เลื่อมโทรมของผู้หญิง

ง. ผู้หญิง: ม่านอกสายตาของการพัฒนาป่าไม้ เมื่อป่าไม้กลายมาเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมนั้น ผู้หญิงมิได้เป็นม้าในสายตาในเรื่องป่าไม้อะไร ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในระบบเก่า ตัวอย่างเช่น ในคณะวนศาสตร์ของหลายมหาวิทยาลัยไม่รับผู้หญิงเข้าเรียนวิชาป่าไม้ โดยข้ออ้างว่า เป็นวิชาที่หนักเกินไปสำหรับผู้หญิง จำนวนผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในกรม

ป่าไม้ของไทยมีไม่ถึง 30% ในการจัดการฝึกอบรมเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้มีผู้หญิงมาเข้าร่วมน้อยมาก แม้แต่ในระดับโลก ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงเป็นผู้ใช้และจัดการเรื่องป่ามากที่สุด แต่เวลาการประชุมระดับโลกเกี่ยวกับการจัดการป่า ก็มีผู้หญิงเป็นตัวแทนเข้าร่วมไม่ถึง 10% ข้อเท็จจริงเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเป็นม้านอกสายตาจริง ๆ สำหรับการป่าไม้แผนใหม่

ในทางตรงกันข้าม เมื่อปัญหาป่าไม้เข้าสู่ขั้นวิกฤต เราก็พบว่ามีความต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะจากกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์และเป็นผู้รักษาป่าไม้ไปพร้อม ๆ กัน ขบวนการเหล่านี้ได้ถูกขึ้นมากัดค้ำ ต่อต้านทั้งการทำลายป่า และทั้งวิธีการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้จากแนวคิดแผนใหม่ (ที่เรียกว่า ป่าวิทยาศาสตร์ - Scientific Forestry) ท่ามกลางขบวนการเหล่านี้จะเห็นว่ากลุ่มขบวนการที่ประสบความสำเร็จอย่างงดงามทั้งในการต่อต้านการทำลายป่าและการถนอมรักษาป่าอย่างถูกวิธี เช่น ขบวนการชิปโกในอินเดีย ขบวนการเข็มขัดสีเขียว (Green Belt Movement) ในเคนยา ขบวนการเหล่านี้ล้วนแต่มีผู้หญิงเป็นแถวหน้า และมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (ที่ปัจจุบันเรารู้จักในนามของ "ป่าชุมชน")

บทเรียนดังกล่าว น่าจะเป็นแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่จะดำเนินต่อไปในอนาคตจะต้องให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ซึ่งการจะทำให้โครงการดังกล่าวได้อย่างจริงจังนั้น จำเป็นต้องมีการสำรวจเพื่อตอบคำถามเหล่านี้คือ

- อะไรเป็นปัญหาพิเศษเฉพาะสำหรับสตรีในการที่จะเข้าถึงการใช้ที่ดิน การใช้ป่า หรือการใช้ไม้
- มีปัจจัยอะไรบ้าง เช่น ช่วงระยะเวลา ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้หญิง
- มีอะไรเป็นหลักประกันว่าผู้หญิงจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการนั้นอย่างแท้จริง
- มีโครงสร้างทางสังคมอะไรบ้าง ที่เอื้ออำนวยให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นในฐานะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มก็ตาม

บทวิเคราะห์ของขบวนการสตรี-นิเวศวิทยา (Eco-Feminist)

ขบวนการสตรี-นิเวศวิทยาเป็นกลุ่มสตรีที่สนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิเศษ และได้พยายามผนวกเอาการต่อสู้ของสตรีเข้ากับขบวนการแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยได้วิเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาทั้งสองว่า ปัญหาของการกดขี่สตรีและปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมนั้นมีพื้นฐานร่วมกัน ดังที่เราได้อธิบายมาแล้วว่า ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดจากความคิดและจิตใจที่เกลียดชังธรรมชาติ เพราะเห็นว่าธรรมชาติมีความไม่แน่นอนอนันต์ อยู่เหนือการควบคุมบ้าง มี

พลังอันลึกลับที่มนุษย์ต้องคุกเข่าให้บ้าง เป็นทาสที่จะใช้ตามอำเภอใจได้บ้าง ในทำนองเดียวกัน สังคมถืออำนาจชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ก็ถือกำเนิดมาจากสังคมที่เกลียดชังผู้หญิง อันมีเหตุผล เช่นเดียวกับทฤษฎีต่อธรรมชาติ กล่าวคือ ผู้หญิงมีพลังอันลึกลับ การที่มนุษย์ทุกคนต้องอยู่ใต้ อำนาจของสตรีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (เวลาเราเป็นเด็ก) เป็นต้น

ฉะนั้น ความเกลียดชังทั้งสองจึงมีรากฐานมาจากที่เดียวกัน และเนื่องจากผู้หญิงมีลักษณะ ใกล้เคียงกับธรรมชาติ ทั้งสองจึงถูกจัดรวมเป็นพวกเดียวกันได้โดยง่าย การข่มขืนธรรมชาติก็เป็น อันหนึ่งอันเดียวกับการข่มขืนผู้หญิงนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ภารกิจของขบวนการสตรี-นิเวศวิทยาก็คือ การต่อสู้กับความคิดและจิตใจ (mentality) ที่ใช้ข่มขืนธรรมชาติอันเป็นความคิดและจิตใจเดียวกับการข่มขืนสตรีเช่นกัน

ในขณะที่ปัญหาทั้งสองมีสาเหตุต้นตอที่ร่วมกัน วิธีการแก้ไขปัญหาก็จำเป็นต้อง ดำเนินการไปควบคู่กัน เพราะเมื่อแก้ปัญหานึงได้ ก็จะสามารถปลดปล่อยอีกปัญหานึงไปได้ หากเราสามารถแก้ไขปัญหาร่องสีทึบและความเสมอภาคของสตรีได้ โอกาสของการแก้ไขสภาพ นิเวศน์ก็มีทางเป็นไปได้ ในทำนองเดียวกัน หากมีขบวนการฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมแล้ว โอกาสที่ สถานภาพและสภาพชีวิตของผู้หญิงจะดีขึ้น ก็มีมากขึ้นด้วยเช่นกัน

เพื่อให้การวิเคราะห์ปัญหาสตรีและสิ่งแวดล้อมมีทั้งความกว้างขวางครอบคลุมรอบด้านและ มีมิติความลึกซึ้งด้วย ขบวนการสตรีนิเวศวิทยาจึงได้นำเสนอบทวิเคราะห์ดังกล่าวใน 2 ระดับ คือ

- (1) ปัญหาระดับภายนอกของสิ่งแวดล้อม
- (2) สาเหตุภายในอันลึกลับของปัญหาด้านนิเวศน์

(1) ปัญหาระดับภายนอกของสิ่งแวดล้อม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใน 2 ระดับ ในระดับแรกเป็น ปัญหาระดับภายนอกอันได้แก่ เรื่องโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ส่วนอีกระดับ หนึ่งนั้นเป็นปัญหาในระดับภายในอันได้แก่ ระบบความคิด ความเชื่อ และทัศนคติต่าง ๆ ของมนุษย์ ใน การเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาร่องสีทึบให้ถึงรากถึงโคนนั้น เราต้องการแก้ไขในทั้ง 2 ระดับ

(สำหรับปัญหาในระดับภายนอกนั้น ได้มีผู้กล่าวถึงไว้อย่างมากมายในที่อื่น ๆ ฉะนั้นในที่นี้ จะกล่าวถึงเรื่องนี้เพียงเล็กน้อย แต่จะให้ความสนใจกับปัญหาในระดับภายในมากกว่า)

ตัวอย่างที่เราสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็คือ ปัญหาเรื่องการสร้างอาวุธนิวเคลียร์เพื่อใช้ในการทำสงคราม รวมทั้งการสร้างอาวุธสงครามอื่น ๆ ซึ่งกระทำกันโดยระบบธุรกิจอุตสาหกรรม

(และมีความสำคัญขนาดเป็นเส้นเลือดใหญ่ของโครงสร้างเศรษฐกิจหลักของประเทศพัฒนาแล้วเป็นส่วนใหญ่)

อาวุธนั้นก็คือสินค้าประเภทหนึ่งของระบบธุรกิจปัจจุบัน (ทั้งโลกเสรีนิยมและโลกสังคมนิยม) เป็นสินค้าที่ขายได้อย่างยิ่ง ทั้งนี้โดยอาศัยความหวาดกลัวที่จะต้องเป็นฝ่ายถูกรุกรานก่อนของบรรดาผู้นำประเทศต่าง ๆ ฉะนั้น นโยบายที่ George Orwell เคยเขียนล้อเอาไว้ในหนังสือของเขาว่า **"สันติภาพก็คือสงคราม" (Peace is War)** จึงถูกแปรมาเป็นเรื่องจริงจัง ภายใต้ข้ออ้างเพื่อการระดมสร้างและซื้ออาวุธนิวเคลียร์ว่า **"ถ้าต้องการสันติภาพ ก็ต้องเริ่มทำสงครามก่อน"**

ขนาดของระบบธุรกิจอุตสาหกรรมการค้าขายอาวุธทุกชนิดที่มีความใหญ่โตมโหฬารภายใต้ระบบการเมืองแบบ "การทหารนำหน้า" (Militarization) นี้ ทำให้โลกทั้งโลกและชีวิตทุกชีวิตถูกข่มขู่ให้ตกอยู่ในมือของนักเทคโนโลยีตะวันตกชายกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งเท่านั้น

ฉะนั้น การต่อสู้เรื่องสิ่งแวดล้อมจึงมีขอบเขตกว้างขวาง ตั้งแต่การหาวิถีกำจัดขยะมูลฝอยตามบ้าน กำจัดของเสียตามโรงงานอุตสาหกรรม ไปจนถึงการกำจัดขยะจากนิวเคลียร์ การต่อสู้เพื่อลดกำลังอาวุธ การแสวงหาหนทางอื่นในการรักษาสันติภาพในโลก ไปจนถึงการสร้างคามยุติธรรมในสังคม การแสวงหาทางตอบสนองความต้องการของมนุษย์ และการเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกคน

ในท่ามกลางประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่ดำเนินการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ของสังคมทั้งในระดับประเทศและในระดับโลกนั้น หนึ่งในจำนวนนั้นเราจะเห็นกลุ่มผู้หญิงมีส่วนร่วมอยู่โดยตรงหรือโดยทางอ้อมอยู่เสมอ เช่น กลุ่มต่อต้านลัทธิการทหารที่ชื่อ Women's Pentagon Action ที่ได้จัดการประชุมสัมมนาในเรื่องดังกล่าวที่เพนตากอน (ศูนย์กลางของลัทธิการทหารในอเมริกา) ในปี 1980 และ 1981 และต่อมาอีกหลายครั้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสัมมนาถึง 2,000-4,000 คน เนื้อหาของการประชุมมุ่งเน้นให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิการทหาร ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาของสตรีที่มีความโยงใยกัน คำขวัญที่ประชุมดังกล่าวได้เสนอก็คือ **"โลกของผู้หญิงคือโลกที่เป็นเขตปลอดนิวเคลียร์" (A Feminist World is a nuclear free zone)**

ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจนั้น การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องกระทำถึงระดับรากเหง้า หากเราต้องการแก้ไขอาการต่าง ๆ ที่เจ็บป่วยเรื้อรังของระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน (ปัญหาเงินเฟ้อ การว่างงาน ช่องว่างของการกระจายความเจริญและรายได้ ฯลฯ) เราต้องตั้งคำถามใหม่กับค่านิยมของสิ่งที่เราเรียกว่า "งาน" "การจัดลำดับขั้นของงานชนิดต่าง ๆ และค่าตอบแทน" "การทำงานซึ่งได้รับค่าจ้างอย่างเดียวนั้น ซึ่งมีคุณค่าเหนืองานแบบอื่น ๆ ในสังคม" พร้อมกันนั้นเราก็ต้องปรับปรุงค่านิยมของคำว่า "ความต้องการของมนุษย์" ว่าควรเป็นอย่างไร รวมทั้งการให้

คำนิยามใหม่กับคำว่า "ทักษะการทำงาน" (งานของผู้ชายเป็นงานที่มีทักษะ งานของผู้หญิงเป็นงานไร้ทักษะ) เป็นต้น

และก่อนที่การถกเถียงระดับแนวคิดจะได้ข้อสรุปที่แน่นอน ในภาคปฏิบัตินั้น กลุ่มผู้หญิงจำนวนมากก็ได้เดินก้าวล่วงหน้าไปก่อนภาคทฤษฎีเสียแล้ว ทั้งนี้เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงของศตวรรษที่ 20 "สภาพการทำงานนอกบ้าน การทำงานที่ได้รับค่าจ้าง และการทำงานที่ทำตามโรงงานต่าง ๆ นั้น" กำลังเกิดปัญหาเรื่องความแออัดของชุมชนเมือง สาธารณูปโภคไม่เพียงพอ (ปัญหาการจราจรอันคับคั่งของกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่างที่ดี) และดูเหมือนว่ายังไม่มีทางแก้ไขใหม่ภายในกรอบการคิดเดิมที่ว่า "งานต้องออกไปทำที่ทำงานนอกบ้าน" เท่านั้น

ในเวลาเดียวกัน สำหรับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้านผู้หญิง ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 นี้ แม้แต่ผู้หญิงในประเทศพัฒนาแล้วก็ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยรายได้ของสามีเท่านั้น (ส่วนผู้หญิงในโลกที่สามนั้น แทบจะไม่เคยอยู่ได้โดยไม่ว่าจะจะเป็นศตวรรษใดก็ตาม) ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทำทั้ง "งานบ้าน" และ "งานที่หารายได้" ไปพร้อม ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก "งานบ้าน" เป็นภาระที่ผูกพันผู้หญิงให้ต้องอยู่ภายในบ้าน ดังนั้นเพื่อเป็นการประสานเรื่อง "งาน" และ "บ้าน" เข้าด้วยกัน จึงเกิดรูปแบบใหม่ของการทำงาน คือ "การทำงานเพื่อเพิ่มรายได้แต่ทำอยู่ที่บ้าน" และนี่เป็นจุดเปลี่ยนใหม่อีกครั้งหนึ่งทางประวัติศาสตร์ในการประสาน "งาน" และ "บ้าน" เข้าด้วยกัน (ซึ่งเคยเป็นมาแล้วครั้งหนึ่งในอดีต)

จากความจำเป็นและการริเริ่มของกลุ่มผู้หญิงนี้ได้กลายเป็นจุดประกายไฟเล็ก ๆ ให้แก่การทบทวนแนวคิดเรื่อง "งาน" เสียใหม่ และยังให้แบบจำลองบางอย่างสำหรับการปฏิบัติต่อไป ปัจจุบันนี้ในสหรัฐเองมีงานประเภท "ธุรกิจที่ทำที่บ้าน" ถึง 200 กว่าชนิด และแน่นอนว่า การทำงานลักษณะดังกล่าวมีผลถึงการใช้จ่ายทรัพยากรธรรมชาติ (รวมทั้งสุขภาพจิตของมนุษย์) อย่างแน่นอน

กระบวนการ "ทำงานที่บ้าน" นั้นมิใช่การย้อนกลับไปสู่รูปแบบดั้งเดิมในอดีตทั้งหมด กล่าวคือ มิใช่การทำงานอย่างโดดเดี่ยว เงียบเหงา อยู่ภายในบ้านตามลำพัง ทั้งนี้เพราะจากการศึกษารูปแบบการทำงานของผู้หญิงจะพบว่า มีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น การใช้ทักษะส่วนตัวที่เคยมีอยู่ การใช้เครือข่ายเพื่อนฝูงเพื่อนบ้านและชุมชนเข้ามาในวิธีการทำงานเช่นนี้ ตัวอย่างง่าย ๆ ที่เราพบเห็นอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านจัดสรรของไทยก็คือ จะมีชาวบ้านที่มีความชำนาญด้านการทำอาหาร บางบ้านชอบการทำความสะดวกบ้าน บางบ้านมีความสามารถและความพร้อมด้านการซักรีดเสื้อผ้า บางบ้านสนใจงานเลี้ยงดูเด็กเล็ก แต่ละบ้านเหล่านี้ก็จะทำธุรกิจขนาดเล็ก ๆ ของตนเองตามความชำนาญโดยมีขอบเขตอยู่ในระดับชุมชนนั่นเอง

(2) สาเหตุภายในอันล้าลึกของปัญหาด้านนิเวศน์

สำหรับจุดเด่นและเป็นจุดเน้นของการวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมของขบวนการสิทธิสตรีก็คือ การวิเคราะห์ว่าสาเหตุมูลฐานเบื้องลึกของปัญหามิได้มาจากปัญหาด้านโครงสร้างต่าง ๆ ของสังคมในระดับมหภาคเท่านั้น หากแต่โครงสร้างดังกล่าวสามารถก่อตัวขึ้นมาและสืบทอดมาได้อย่างต่อเนื่องก็เพราะพื้นฐานทางด้านความคิด จิตใจและทัศนคติของบุคคลในระดับจุลภาคด้วย การแก้ไขปัญหามิได้ผลอย่างยั่งยืนยาวนาน จึงต้องดำเนินการแก้ไขในทั้ง 2 ระดับ

(1) นักสตรี-นิเวศวิทยา (Eco-feminist) พยายามที่จะตอบคำถามว่า เหตุใดมนุษย์ปัจจุบันจึงสร้างทัศนคติของการอยู่กับธรรมชาติในรูปแบบความสัมพันธ์ที่ต้อง "ทำลาย" ธรรมชาติ หรือ "ควบคุม" ธรรมชาติเอาไว้ในกำมือ (พรรณสดังกล่าวเป็นพรรณแบบใหม่ล่าสุดในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษยชาติ) และคำตอบที่ได้ประการหนึ่งก็คือ คำอธิบายเรื่องการเกิดขึ้นของ "วัฒนธรรมที่แบ่งแยก" (Split Culture) ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์

วัฒนธรรมที่แบ่งแยกนี้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ความคิดและความรู้สึกของมนุษย์ เมื่อมนุษย์เริ่มแบ่งแยกตัวเองอย่างเด็ดขาดจากพืช สัตว์โลก รวมทั้งสรรพสิ่งที่ไม่มีชีวิตอื่น ๆ วัฒนธรรมดังกล่าวค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นเมื่อมนุษย์สร้างสรรค์สิ่งทีเรียกว่า "วัฒนธรรม" (culture) โดยอาศัยความรู้ในการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ นำเอากฎเกณฑ์นั้นมาใช้ประโยชน์ในการคิดแปลงและเรื่อยไปจนถึงการเข้าควบคุมและข่มขืนธรรมชาติ (ตัวอย่างเช่น การตัดยาสั่งให้ผลไม้ออกนอกฤดูกาล เป็นต้น)

เมื่อมนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมดังกล่าวขึ้นมาแล้ว ก็แบ่งแยกทุกอย่างในโลกออกเป็น 2 ส่วน มนุษย์นั้นสังกัดอยู่ข้าง "วัฒนธรรม" ส่วนสรรพสิ่งอื่น ๆ ก็สังกัดอยู่ข้าง "ธรรมชาติ" วัฒนธรรม-ธรรมชาติกลายเป็นสองสิ่งที่มีคุณสมบัติตรงข้ามกัน ขัดแย้งกัน และแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง โดยที่มนุษย์ได้วางตัวเองเหนือกว่าสรรพสิ่งอื่น ๆ อันหมายความว่า "วัฒนธรรม" เป็นสิ่งที่อยู่เหนือ "ธรรมชาติ" (โปรดสังเกตว่า "ผู้หญิง" ยังคงเป็นมนุษย์ที่ถูกผูกขาข้างหนึ่งให้ติดอยู่กับฝ่ายธรรมชาติ)

ผลจากการที่เริ่มแยกตัวเองออกจากธรรมชาติ ก็ทำให้มนุษย์เริ่มแตกร้าเริ่มแปลกแยกกับธรรมชาติ (สำหรับเด็กเล็กที่ไต่รอบเท้าตลอดเวลาตั้งแต่แรกเกิด จะร้องไห้ตกใจด้วยความกลัวเมื่อถอดรองเท้าเดินบนสนามหญ้าเป็นครั้งแรก) และต่อจากนั้นรอยแตกร้านั้นก็เริ่มขยายตัวมาสู่การแปลกแยกกับเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก (เริ่มมองเห็นมนุษย์คนอื่น ๆ เป็นสรรพสิ่งอื่น ๆ ที่มีไข่มนุษย์) และท้ายที่สุดก็จบลงด้วยการแปลกแยกตัวเองอย่างที่เกิดขึ้นกับมนุษย์รุ่นใหม่ ๆ ในโลกตะวันตก

(2) ผลสะท้อนจากการแบ่งแยกดังกล่าวมีผลต่อเนื่องตามมาหลายประการ ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมดังกล่าวทำลายความรู้สึกถึง "การมีสิทธิมีชีวิตรอยู่หรือการดำรงอยู่ของสิ่งอื่น ๆ" (เช่น พืช สัตว์ ก้อนหิน แม่น้ำ ภูเขา ฯลฯ) ทั้งนี้เพราะมนุษย์เราได้แบ่งแยกว่า เฉพาะสิ่งที่เป็นมนุษย์เท่านั้นที่มี สิทธิจะดำรงอยู่ ส่วนสิ่งอื่น ๆ ที่มีชีวมมนุษย์ก็จะมีลักษณะตรงกันข้ามคือ ไม่มีการดำรงอยู่ มนุษย์จึง สามารถฆ่า ทำลายล้าง หรือกำจัดสิ่งอื่น ๆ ได้ เพียงเพื่อการดำรงอยู่ของผลประโยชน์ของ "ตัวกู ของ กู" เป็นที่ตั้ง

ผลสะท้อนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การสร้างสรรค์วิธีคิดแบบที่มีลำดับชั้น ขึ้นมา (hierarchy) โดยเริ่มจากการแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวมมนุษย์ออกจากกัน แล้วก็จัดให้ มนุษย์อยู่ในลำดับชั้นที่สูงกว่า อันหมายความว่า มีคุณค่ามากกว่า ดีกว่าสิ่งอื่น ๆ ในโลก วิธีคิดแบบ เห็นทุกอย่างมีลำดับชั้นนี้ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิธีคิดของคนสมัยใหม่โดยทั่วไป

เนื่องจากวัฒนธรรมแบบแบ่งแยกนี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งสถาปนาตัวเองอย่าง เป็นระบบระเบียบในศตวรรษที่ 14-15 ในโลกตะวันตก โดยที่ก่อนหน้านี้ มนุษยชาติก็ยังมี วัฒนธรรมในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีกรอบวิธีคิดที่แตกต่างออกไป ด้วยเหตุนี้ เพื่อจะสถาปนาตนเองให้ สามารถผูกขาดเป็นอารยธรรมแต่เพียงหนึ่งเดียวของมนุษยชาติ วัฒนธรรมแบบแบ่งแยกจึง จำเป็นต้องทำลายคู่แข่งลง ขบวนการล่าแม่มดซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมแบบเก่าในศตวรรษที่ 14-15 ก็คือ คำอธิบายของปรากฏการณ์ดังกล่าว

(3) หากเรายังคงตั้งคำถามต่อไปอีกว่า เหตุใดมนุษย์จึงต้องการแยกตัวเองให้เด็ดขาด ออกจากธรรมชาติเล่า คำตอบจากการวิเคราะห์สภาพทางจิตวิทยาของมนุษย์ก็อาจจะให้คำตอบ หนึ่งแก่เราได้ว่า มนุษย์กระทำการเช่นนั้นก็เพราะมนุษย์มี **ความกลัวธรรมชาติ** กลัวทั้งในอำนาจอัน ทรงพลังเกินกว่าที่เราจะหยั่งรู้ได้ และกลัวทั้งความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ความกลัวนั้นทำให้เกิด ความไม่วางใจ อันจะกลายเป็นความโกรธเคืองในขั้นต่อมา และเพราะความกลัวนี้แหละ ทำให้ มนุษย์ต้องการทำการควบคุมธรรมชาติเอาไว้ในอุ้งมือของตน

แต่แท้ที่จริงแล้ว เบื้องหลังของการวิงหนีธรรมชาติด้วยความกลัวนั้นก็คือ "การวิง หนีความจริงเกี่ยวกับตัวของมนุษย์เอง" เพราะมนุษย์ทุกคนนั้นไม่ว่าจะทรงอำนาจทรงพลังสัก เพียงใดก็ตาม ในช่วงจังหวะหนึ่งของชีวิต คือ วัยเด็ก มนุษย์ทุกผู้ทุกนามก็ต้องรู้สึกถึงภาวะไร้อำนาจ ของตน ภาวะดังกล่าวเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องผ่านพบอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

แต่มนุษย์ผู้ชายส่วนใหญ่ เมื่อเขาเริ่มเติบโตกล้าแข็งขึ้น เขาก็เริ่มต้นการแสวงหาและ สะสมอำนาจเอาไว้ และหากเมื่อใดที่เขาพบว่าอำนาจของเขา กำลังถูกท้าทาย (เช่น จากพลังของ ธรรมชาติ) เขาก็จะพยายามควบคุมหรือทำลายล้างทุกอย่างที่ขวางหน้า ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจ และความอบอุ่นในจิตใจว่า ตัวเอง (ยังคง) สามารถเอาชนะทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างได้

**แต่ความจริงแล้ว เขาเหล่านั้นกำลังพยายามเอาชนะอะไรกันแน่ หากมิใช่การเอาชนะ
ความหวาดกลัวที่มีอยู่ในจิตใจของตัวเอง!**

เราจะเห็นหลักการดังกล่าวทำงานอยู่ในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์ เช่น
หลังจากยุคสมัยของการปฏิวัติวิทยาศาสตร์เริ่มต้นขึ้น สิ่งที่ติดตามมาในประวัติศาสตร์ก็คือ การค้า
ทาส สำหรับ "ทาส" นั่นคือ คนผิวดำ ซึ่งในสายตาของมนุษย์ผิวขาว (ผู้มี "อารยธรรม") แล้ว คนผิวดำ
เหล่านั้น "มิใช่มนุษย์" หากแต่เป็น "ธรรมชาติ" เพราะปราศจากอารยธรรม การค้าขายทาสในด้าน
หนึ่งจึงเท่ากับเป็นการควบคุมธรรมชาติ (หมายถึงทาสผิวดำ) ในรูปแบบหนึ่ง

เช่นเดียวกับปรากฏการณ์เมื่อฮิตเลอร์เริ่มขบวนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ยิวในเยอรมนี
เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงที่มีความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และทุกครั้งที่มิเหตุการณ์ดังกล่าว
เกิดขึ้น ก็ถึงเวลาอีกครั้งหนึ่งที่มนุษย์จะต้องยอมรับอำนาจอันทรงพลังของธรรมชาติ ความหวาดหวั่น
ดังกล่าวทำให้ผู้คนทั่ว ๆ ไปยอมรับวิธีการของฮิตเลอร์ที่จะหาแพะมาบูชายันต์

และแม้แต่ในทุกวันนี้ มาตรการป้องกันสงครามที่ดีที่สุดด้วยการรุกรานประเทศอื่น
ก่อนหน้านี้ ก็ยังเป็นประจักษ์พยานที่ดีที่สุดของพื้นฐานแห่งความหวาดกลัว และความไม่มั่นใจในพลัง
อำนาจของตนเองที่ฝังอยู่ในส่วนลึกของจิตใจมนุษย์บางกลุ่ม

(4) ประวัติศาสตร์ของการแยกมนุษย์ออกมาอย่างเด็ดขาดจากธรรมชาตินั้น เริ่มต้นด้วย
การสถาปนาตัวเองขององค์ความรู้แบบใหม่คือวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้เสนอตัวเข้ามาแทนที่องค์ความรู้
แบบเดิมคือศาสนา ในการเบียดขับองค์ความรู้เก่าให้ตกไปจากกระแสมโนมของผู้นั้น
วิทยาศาสตร์ได้สร้างภาพพจน์ให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วไปว่า วิทยาศาสตร์เป็นแบบแผนของความรู้
และวิธีการหาความรู้แบบใหม่ที่แตกต่างไปโดยสิ้นเชิงจากความรู้และวิธีการของศาสนา

อย่างไรก็ตาม แท้จริงแล้ว สิ่งที่วิทยาศาสตร์ทำนั้น แม้จะดูโดยผิวเผินว่าแตกต่างไป
จากศาสนา แต่โดยเนื้อแท้แล้วยังเป็นวิธีการเดียวกัน กล่าวคือในขณะที่ศาสนาพร่ำสอนผู้คนบน
หลักการที่ว่า "ชีวิตในโลกนี้ล้วนเป็นมายา ล้วนแล้วแต่จอมปลอม ฉะนั้น เราควรมุ่งไปหาชีวิตใน
โลกหน้าที่มีความสุขอย่างเที่ยงแท้ดีกว่าโดยผ่านทางศาสนา" วิทยาศาสตร์เองก็ใช้หลักการเดียวกันว่า
"บรรดาอวัยวะรับสัมผัสต่าง ๆ ของเรานั้นล้วนแล้วแต่หลอกลวง (เช่น เมื่อเราเอามือจุ่มลงไปใต้น้ำ
น้ำร้อนแล้วมาจุ่มอ่างน้ำเย็น ความรู้สึกร้อนที่เกิดขึ้นจะเป็นความรู้สึกที่ลวง) ฉะนั้น เราจึงต้องอาศัย
วิทยาศาสตร์มาช่วยในการเข้าถึงความจริงอันเที่ยงตรง (ต้องใช้ปรอทวัดความร้อน)

ด้วยเหตุนี้ ทั้งวิทยาศาสตร์และศาสนาต่างก็ใช้กระบวนการเดียวกัน คือ การสร้าง
ความไม่มั่นใจในความรู้และวิธีการหาความรู้ของสามัญชนทั่ว ๆ ไป แล้วก็สถาปนาตัวเองให้ขึ้นมา
มีอำนาจด้วยการเป็นผู้ยึดกุมความรู้บนความไม่รู้ นั่น สิ่งที่จะแตกต่างระหว่างวิทยาศาสตร์และ

ศาสนาก็คือ นักวิทยาศาสตร์นั้นก้าวขึ้นมามีอำนาจโดยให้หลักของเหตุผล ในขณะที่พระในศาสนา นั้นดำรงอำนาจอยู่ได้โดยอิงการจากสวรรค์

กลุ่มย่อยของขบวนการสตรี-นิเวศวิทยา

แม้ว่าโดยทั่วไปขบวนการสตรี-นิเวศวิทยาจะมีหลักการวิเคราะห์กว้าง ๆ ร่วมกันดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจุดร่วมเรื่องการวิเคราะห์การแยกชั้นระหว่าง "วัฒนธรรม-ธรรมชาติ" แล้วสร้างความขัดแย้งระหว่างสองขั้วนั้น แต่ในการนำเสนอข้อปฏิบัติแล้ว ขบวนการนี้ยังแยกแยะออกไปเป็น 3 สายดังนี้คือ

สายแรก มีข้อเสนอว่า จากลักษณะที่ยังคงเป็นธรรมชาติของผู้หญิงนั้น ก่อให้เกิดปัญหาการเอาเปรียบสตรี ฉะนั้นวิธีแก้ไขปัญหาก็คือ ต้องพยายามทำให้ผู้หญิงกลายมาอยู่ข้าง "วัฒนธรรม" เสีย สำหรับกระแสแรกนี้มิได้ตั้งคำถามกับการแยกชั้นระหว่าง "วัฒนธรรม-ธรรมชาติ" ว่าเป็นหลักการที่ถูกต้องหรือไม่

สายที่สอง มีข้อเสนอว่า จากลักษณะที่ผู้หญิงถูกบีบคั้นให้สังกัดอยู่ด้านธรรมชาติ ด้านจิตวิญญาณ มีวิธีคิดแบบญาณตรรกะ (intuitive) และศาสนา ซึ่งในปัจจุบันนี้ ด้านที่ผู้หญิงสังกัดอยู่นี้ ยังมีคุณค่าต่ำกว่าด้านตรงกันข้าม คือ ด้านอารยธรรม ด้านวัตถุ ด้านวิธีคิดแบบเหตุผลและวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้นแนวทางการแก้ปัญหา ก็คือ จะต้องเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ด้านที่ผู้หญิงสังกัดอยู่ และยกระดับคุณค่าให้เพิ่มมากขึ้น สายที่สองนี้ก็มีลักษณะร่วมกับสายแรกคือ มิได้ตั้งคำถามกับการแบ่งแยกชั้นระหว่าง "วัฒนธรรม-ธรรมชาติ" เช่นกัน

สายที่สาม มีข้อเสนอว่า การแยกวัฒนธรรม-ธรรมชาติออกจากกันนั้น เป็นเพียงผลผลิตของวัฒนธรรมแบบหนึ่งเท่านั้น และความจริงยังมีวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเช่นนี้ ดังนั้นเราควรแสวงหารูปแบบวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ไม่สร้างความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรมขึ้นมา

สำหรับหลักการสำคัญ ๆ ที่จะป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมแบบใหม่นั้นก็มีดังนี้คือ

(1) การสร้างสรรค์อารยธรรมแบบตะวันตกและแบบอุตสาหกรรมได้สร้างความเป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ พร้อม ๆ กับที่เสริมการเอาเปรียบสตรีให้ทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากความเชื่อว่า ผู้หญิงนั้นอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ฉะนั้นขบวนการสตรี-นิเวศวิทยาจึงต่อสู้เพื่อรื้อฟื้นชีวิตชีวาของธรรมชาติขึ้นมาใหม่ พร้อม ๆ กับการกอบกู้ชีวิตของผู้หญิงไปด้วยพร้อม ๆ กัน

(2) ชีวิตทั้งมวลบนพื้นโลกนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและกันในลักษณะร่างแห มิใช่ในลักษณะของลำดับชั้น (ไม่มีใครเหนือหรือด้อยกว่าใคร) ในธรรมชาติเองก็ไม่มีลำดับชั้น การจัดลำดับ

ขึ้นให้กับชนชาตินั้นเป็นวิธีคิดของมนุษย์ที่สวมลงไปให้กับชนชาติ ความคิดเรื่องลำดับชั้นนี้แหละเป็นต้นตอแห่งการเอาเปรียบครอบงำสรรพสิ่งทั้งหลาย

(3) ระบบนิเวศวิทยาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสิ่งอื่นๆ ที่มีใช้มนุษย์ ล้วนต้องการ **ความหลากหลาย** เพื่อดำรงอยู่อย่างยืนยาว การลดความหลากหลายให้เหลือเพียงรูปแบบเดียวเป็นการทำลายระบบนิเวศน์ทั้งหมด

(4) ความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดต้องการการสร้างสรรค์ความเข้าใจและจิตใจใหม่ทั้งหมดของระบบคิดแบบตะวันตก และยังคงเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในวิถีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกที่มีอยู่ด้วย

สำหรับหลักการทั้งหมดที่ได้กล่าวมานี้ มิใช่เป็นเพียงสิ่งที่คิดได้เท่านั้น หากแต่ยังเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ และบางอย่างก็ได้ทำไปแล้วด้วย ตัวอย่างเช่น การปฏิบัติเรื่องสุขภาพแบบองค์รวม การใช้เทคโนโลยีแบบพื้นบ้าน หรือการเข้ามาอาศัยร่วมกันอยู่เป็นชุมชนใหม่อีกครั้งหนึ่ง* ซึ่งอาจถือได้ว่า ตัวอย่างการปฏิบัติดังกล่าวเป็นรูปแบบของทางเลือกใหม่ที่ได้ให้แบบอย่างว่า มนุษย์เราอาจจะจัดการดำเนินชีวิตกับธรรมชาติ กับเพื่อนมนุษย์และกับตัวเองให้ดีที่สุดได้อย่างไร

นอกเหนือไปจากทางเลือกแบบใหม่ ๆ ที่สามารถดำเนินไปได้ยามปกติแล้ว สำหรับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงที่ต้องอาศัยพลังผลักดัน ดังเช่นกรณีตัวอย่างของการคัดค้านการทำสงครามอาวุธนิวเคลียร์ของกลุ่ม Women's Pentagon Action ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วนั้น ท่ามกลางกระบวนการต่อสู้คัดค้านทางการเมืองเหล่านี้ ยังได้สาธิตวิธีการทำงานร่วมกันแบบของผู้หญิงอีกด้วย เช่นการจัดตั้งรวมกลุ่มคัดค้านนั้นไม่มีการจัดลำดับชั้น หากแต่มีการพบกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในรูปแบบของการสร้างสรรค์จินตนาการแห่งการต่อสู้และมีการผนวกประเด็นต่าง ๆ ให้เข้ามาเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกด้วย

*ผู้ที่สนใจรายละเอียดในเรื่องนี้ โปรดดู

พระไพศาล วิสาโล และสมควร ใฝ่จางดี, **แอลขอบฟ้าเขียว**, มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2533

सानแสงอรุณ, แม็กัลฟลิน และเดวิดสัน (เขียน) พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์ (เรียบเรียง), มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2534.

ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปัญหามาจากภายนอก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ปัญหาของสิ่งแวดล้อมนั้นมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาก็จำเป็นต้องดำเนินการทั้งสองระดับเช่นกัน

ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับแก้ไขปัญหาลingkunganและสตรีจากปัจจัยภายนอกนั้น มีดังนี้

(1) **เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจะต้องควบคู่ไปกับเรื่องการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ** ดังที่มีชื่อเรียกการพัฒนาแบบดังกล่าวว่า "การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน" (Self-sustained development) **การพัฒนาแบบยั่งยืนนี้มีองค์ประกอบ 3 ตัวที่ต้องคำนึงถึงคือ** เรื่องสิ่งแวดล้อม ผู้หญิง และประชากร ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในขั้นตอนของการตัดสินใจรวมทั้งคำนิยามของการพัฒนาก็ต้องเปลี่ยนไปเป็นแบบผู้หญิง คือ เป็นการพัฒนาที่ถือเอาคนเป็นสำคัญ (human-centered development)

(2) **สำหรับการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจะต้องดึงเอาส่วนดีของระบบเศรษฐกิจก่อนยุคอุตสาหกรรม** ที่มีลักษณะเชิดชูมนุษย์และธรรมชาติ ที่ยังหลงเหลืออยู่ในภูมิปัญญาชาวบ้าน (โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิง) มาผสมผสานกับเทคโนโลยีแบบใหม่ที่มีลักษณะสะอาดและใช้ได้โดยไม่วันหมด

การรื้อฟื้นแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจเพื่อใช้นั้น จะต้องทำสงครามด้านความคิดกับเรื่องเศรษฐกิจเพื่อขายไปอีกหลายยก ทั้งนี้เพราะทุกวันนี้ บางครั้งเมื่อเรามองดูแต่ข้อบรรดาโครงการพัฒนาทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นโครงการอนุรักษ์ศิลปะ โครงการป่าชุมชน ฯลฯ เนื้อในของโครงการเหล่านี้อาจจะมีเป้าหมายเพื่อใช้หรือเพื่อขายก็ได้ และได้มีบทพิสูจน์มาแล้วไม่น้อยแล้วว่า แม้แต่โครงการที่มีชื่อว่า "ป่าชุมชน" แต่ถ้าสมาชิกของชุมชนมีแต่ความคิดจะทำทุกอย่างเพื่อขาย โครงการนั้นจะไปไม่รอด

กลุ่มบุคคลที่มีความคิดเรื่องผลิตเพื่อกินใช้เองตกค้างหลงเหลืออยู่อย่างมากก็คือ กลุ่มผู้หญิง ทั้งนี้เพราะภารกิจทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันยาวนาน ที่มอบหมายบทบาทให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะผู้หาอาหารเลี้ยงดูครอบครัวดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นในการรื้อฟื้นเศรษฐกิจแบบยังชีพนั้น ผู้หญิงก็เป็นศูนย์กลางอยู่แล้ว

บทบาทที่สามารถส่งเสริมผู้หญิงให้รื้อฟื้น และเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพจะต้องครอบคลุมทุกมิติของชีวิต เช่น การณรงค์ให้มีการปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในบ้าน สำหรับเทคโนโลยีที่จะส่งเสริมก็ควรเป็นเทคโนโลยีที่เสริมบทบาทผู้หญิงมากกว่าจะทดแทน รวมทั้งการค้นคว้าองค์ความรู้ดั้งเดิมที่

เกี่ยวกับวิธีการบริโภคแบบยั่งยืนยาวนานของธรรมชาติ เช่น การกินอาหารที่หาได้ในท้องถิ่น การกินอาหารตามฤดูกาล การงดบริโภคพืชหรือสัตว์ในช่วงเวลาของการพักตัวอ่อน เป็นต้น

(3) การมีส่วนร่วมและการเสริมสร้างอำนาจของผู้หญิง เราได้วิเคราะห์มาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ปัญหาการทำลายธรรมชาติแวดล้อมนั้นเกิดมาจากการเบียดขับผู้หญิงออกไปจากกิจการการจัดการ เรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น หลักการสำคัญประการแรกสำหรับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ก็คือไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปรณรงค์ปลูกจิตสำนึกกลุ่มบุคคลที่เขามีแต่ภาระหน้าที่ที่จะต้องรักษาสิ่งแวดล้อมโดยที่ตัวเองไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรจากสิ่งแวดล้อมนั้นเลย จากหลักการนี้คนที่ควรจะเป็นคนจัดการสิ่งแวดล้อมก็คือ คนที่กำลังใช้สิ่งแวดล้อมนั้นอยู่ มิใช่คนที่อยู่ห่างไกลจากสถานที่นั้น

หลักการข้างต้นนี้มีเหตุผลที่อธิบายได้อย่างง่าย ๆ โดยอาศัยสามัญสำนึกว่า ถ้าหากชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยสิ่งแวดล้อมนั้น เขาก็ย่อมเห็นความสำคัญที่จะถนอมรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น ถ้ากล่าวนี้พิสูจน์มาแล้วจากประวัติศาสตร์ ส่วนคนที่อยู่ไกลนั้น ถึงแม้เขาจะทำลายระบบผดุงชีวิตนั้นลงไป เขาก็ยังมีทางเลือกที่จะไปหาระบบอื่น ๆ ได้อีก พวกเขาจึงมีทัศนะแบบสายตาสั้นที่จะตัดดวงผลประโยชน์แบบถาวรขนานแล้วก็ผละไปหาที่อื่น

ฉะนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะสามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ ก็มีเพียงแต่ต้องอาศัยการควบคุมและการแจกจ่ายทรัพยากรแบบผู้หญิง (women-centered approach) ต้องมีการสร้างอำนาจของผู้หญิงและชายให้สมดุลกันในทุกปริมณฑลของสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน ระดับประเทศชาติ อำนาจที่สำคัญของผู้หญิง (ที่ต้องมีให้เท่าเทียมกับชาย) ก็คือ อำนาจในการเข้าถึงและสามารถใช้ประโยชน์ได้จากแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางวัตถุเช่น ที่ดิน แหล่งเงินทุน หรือทรัพยากรทางสังคม เช่น การฝึกอบรม แหล่งความรู้ เป็นต้น

การให้ผู้หญิงได้รับผลประโยชน์จากการใช้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ เป็นแนวคิดที่สำคัญ และต้องใช้ควบคู่กับเรื่องการให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในสิ่งแวดล้อม ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวเตือนมาแล้วครั้งหนึ่งว่า เราต้องระวังหลุมพรางของการดึงผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมกับเรื่องการแก้ปัญหาล้างแวดล้อม เพราะหากแนวทางดังกล่าวเป็นเพียงการมอบหมายภาระที่หนักขึ้นให้แก่ผู้หญิง โดยไม่มีมาตรการชดเชยด้านผลประโยชน์ให้แก่ผู้หญิง แนวคิดดังกล่าวก็จะไม่มีทางเป็นไปได้ในภาคปฏิบัติ ดังที่ได้แสดงให้เห็นมาแล้วว่า เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย วันคืนแห่งการทำงานของผู้หญิงก็ต้องหนักหน่วงขึ้นเป็นสองเท่าอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อมีการเพิ่มภารกิจใหม่ให้แก่ผู้หญิง ก็จำเป็นต้องมีมาตรการอื่น ๆ ที่ให้ผลประโยชน์แก่ผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นด้านเงินทุน การฝึกอบรม การจัดหางานให้ทำ ฯลฯ รวมทั้งการเพิ่มบทบาทของผู้ชายในการช่วยงานในบ้านในระหว่างที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปัญหามาจากภายใน

ดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วในเบื้องต้นว่า ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมและสตรีนั้นมีสาเหตุเบื้องต้นคือ ความน่าเฟะในวิถีคิดของมนุษย์ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างถึงที่สุดจึงจำเป็นต้องเยียวยาที่รากเหง้าของปัญหา ในด้านหนึ่ง มนุษย์เราต้องยกเลิกวิถีคิดและจิตสำนึกแบบเก่า ๆ ที่เรามีอยู่ และในอีกด้านหนึ่ง มนุษย์เราต้องค่อย ๆ บ่มเพาะวิถีคิดและจิตสำนึกแบบใหม่ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมตัวเรา

ขบวนการสตรี-นิเวศวิทยากล่าวไว้ว่า

"บัดนี้ มนุษย์ต้องพัฒนาจิตสำนึกแบบใหม่ (ซึ่งเคยเป็นจิตสำนึกแบบดั้งเดิม) ว่า มนุษย์กับธรรมชาติต้องอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน (Symbiotic Relation) เมื่อเราทำลายธรรมชาติก็เท่ากับเราทำลายมนุษย์ด้วยกันเอง ในทางตรงกันข้าม เมื่อเราเริ่มปกป้องธรรมชาติ ทำยี่ที่สุดก็เท่ากับเราได้ปกป้องมนุษย์นั่นเอง"

ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า วิธีการพัฒนาโลกและสังคมแบบชายเป็นใหญ่ นั้น เป็นวิธีการทำลายธรรมชาติ และวิธีทำลายมนุษย์ ดังนั้นเราจึงต้องนำเสนอวิธีการพัฒนาโลกและสังคมแบบผู้หญิงเป็นศูนย์กลาง เพื่อเป็นการปกป้องโลกและมนุษย์ ประชญาและแนวคิดแบบผู้หญิงนี้ได้ท้าทายแนวคิดหลัก ๆ แบบผู้ชายดังนี้คือ

1. **ทัศนะต่อธรรมชาติ** มนุษย์ต้องยกเลิกทัศนะที่ว่า ธรรมชาติเป็นแหล่งที่มนุษย์จะขุดริศมาใช้ได้ตามอำเภอใจ ธรรมชาติมีพลังที่จะสร้างสรรค์ชีวิตตัวเอง มนุษย์ต้องปลดปล่อยธรรมชาติให้ได้ มีโอกาสและเงื่อนไขที่จะสร้างชีวิตของตัวเอง (ตัวอย่างเช่น การปล่อยให้พื้นดินได้พักบ้าง มิใช่เอาแต่ใส่ปุ๋ยเคมีลงไป)

2. **ทัศนะของเศรษฐศาสตร์และการพัฒนาเศรษฐกิจ** เราต้องยกเลิกทัศนะที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเรื่องของการผลิตเพื่อลงทุนเอาแต่กำไรอย่างเดียว แต่เศรษฐกิจเป็นเรื่องของการตอบสนองความต้องการและความอยู่รอดของมนุษย์

3. **ทัศนะของวิทยาศาสตร์** ต้องไม่ใช่เรื่องของการแสวงหาความรู้และนำมาประยุกต์ใช้ได้โดยปราศจากความเคารพธรรมชาติ

ถึงแม้ว่ามนุษยชาติเราจะได้เดินทางมาไกลแสนไกลจากรากฐานวิถีคิดดั้งเดิมที่เคยสอดคล้องและเป็นธรรมทั้งต่อธรรมชาติและต่อตัวเอง และถึงแม้ว่าในยุคสมัยปัจจุบันนี้ กระแสวัฒนธรรมที่เป็นกระแสหลักของโลกจะมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมที่แบ่งแยกและแตกร้าง แต่ในอีกด้านหนึ่ง เรายังคงเหลือความลับบางอย่างที่สามารถจะเป็นยาสมานรอยร้าวดังกล่าวได้อยู่ในวัฒนธรรม อยู่ในองค์ความรู้ อยู่ในกลุ่มชนบางกลุ่มอยู่ เรายังมีความรู้เรื่องการรวมเป็นหนึ่งเดียวแบบ

แฝงอยู่ในคำสอนทางศาสนาต่าง ๆ และยังมีตัวอย่างของวัฒนธรรมบางแห่งที่มีได้แปลกแยกกับ ธรรมชาติ หากแต่เป็นวัฒนธรรมที่เป็นการแสดงออกซึ่งธรรมชาติ ความลับอันมีคุณค่าเหล่านี้เป็น แหล่งหล่อเลี้ยงความหวังที่จะรักษาโลกของเราให้หายจากการเจ็บปวด และเป็นจุดเริ่มต้นที่เรา จะต้องนำเอาความลับดังกล่าวออกมาใช้

ข้อเสนอใหม่ในการแก้ไขปัญหาลี้กแวดล้อมที่ตรงรากฐานเพื่อก่อให้เกิดผลที่ยั่งยืน ยาวนานก็คือ เราต้องสร้างสรรค์ **"ความคิดและจิตใจแบบใหม่"** ขึ้นมา กล่าวคือ เราต้องทำความเข้าใจกับธรรมชาติ และแสวงหาหนทางอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติ มิใช่การควบคุมธรรมชาติ (ข้อเสนอนี้ สำหรับคนตะวันออก อาจจะมีใช่เรื่องแปลกใหม่นัก แต่สำหรับคนตะวันตกอาจจะเป็น เรื่องที่ฝืนความเคยชินพอสมควร)

ในการสร้างสรรค์ความคิดและจิตใจแบบใหม่นี้ เราต้องค่อย ๆ ทบทวนความคิดและ จิตใจแบบเก่าที่เราถืออยู่ เช่น ความคิดที่ว่า "มนุษย์เราเป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยสิ้นเชิง นั้น" เป็นความคิดที่อันตรายมากน้อยเพียงใด หรือเราควรทบทวนบทบาทของวิทยาศาสตร์ว่า แม้ว่า วิทยาศาสตร์จะมีคุณูปการอย่างมากในการช่วยให้เราเข้าใจส่วนเสี้ยวหนึ่งของกฎธรรมชาติ แต่เรา ควรหรือไม่ที่จะให้หลักเหตุผลของวิทยาศาสตร์มาบดบังมิติด้านอารมณ์ความรู้สึกไปโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อารมณ์ความรู้สึกเรื่องความเมตตากรุณา ทั้งนี้เพราะด้วยอารมณ์ความรู้สึกเช่นนี้ เองจะเป็นยานพาหนะนำพวกเรากลับไปสู่ **"ความเป็นมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ"** อันเป็น ยาสมานแผลขนานแรก

ในท่ามกลางกระบวนการสร้างสรรค์ความคิดและจิตใจแบบใหม่นี้ ผู้หญิงจะสามารถมี ส่วนร่วมในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีและเหมาะสมอย่างยิ่งอันเนื่องมาจากเหตุผลหลายประการเช่น

ประการแรก ในขณะที่ผู้ชายแยกตัวออกจาก "ธรรมชาติ" มาอยู่ฝั่งข้าง "วัฒนธรรม/ อารยธรรม" นั้น ผู้ชายยังคงผลักดันผู้หญิงให้ถูกผูกติดอยู่กับ "ธรรมชาติ" (ดังจะเห็นได้จากการ เปรียบเทียบความงามของผู้หญิงให้เลอค่าสวยเป็นธรรมชาติอยู่เสมอ) ด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงจึงมีคุณสมบัติ ที่รักธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอยู่มาก และง่ายที่จะหวนกลับ ไปสู่ธรรมชาติ

เหตุผลประการที่สองซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยกว่าเหตุผลข้อแรกก็คือ ในท่ามกลาง วัฒนธรรมแบบถืออำนาจชายเป็นใหญ่นี้ กระบวนการใช้อำนาจรูปแบบหนึ่งของชายที่กระทำต่อ หญิงก็คือ ในขณะที่ผู้ชายถือเอาความต้องการและความปรารถนาของตัวเองเป็นที่ตั้งนั้น ผู้หญิงจะถูก วางโปรแกรมการคิดให้รู้จักคิดถึงใจคนอื่น (ก็หมายถึงผู้ชายเป็นส่วนใหญ่นั้นแหละ) อยู่ตลอดเวลา

การเกิดมาเป็นผู้หญิงในสังคมแบบถือชายเป็นใหญ่ก็คือ การถูกสอนให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง (ดังจะเห็นได้จากสัญลักษณ์ของเทวรูปหรือพระพุทธรูปปางสตรีทั้งหมด)

ลักษณะความเมตตากรุณาที่มองเห็นได้ง่ายกว่า (โดยเปรียบเทียบ) ของผู้หญิงนี้ทำให้เคยมีการเสนอในหมู่นักนิเวศวิทยาว่า น่าจะมอบหมายให้ผู้หญิงเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ หรือเป็นรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะอาศัยความเมตตากรุณาของผู้หญิงก็อาจจะทำให้ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมมีน้อยลง

และแน่นอนว่า นี่เป็นภารกิจของผู้หญิงที่จะต้องไม่ลบถ่วงแนวคิดดังกล่าว และเราจะต้องให้ความเมตตากรุณาทั้งกับธรรมชาติ และกับเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับมนุษย์ผู้ชาย เราต้องคิดว่าผู้ชายเหล่านี้เป็นพ่อ เป็นเพื่อน เป็นพี่ชายน้องชาย เป็นคนรัก และเป็นลูกชายเรา มิใช่เป็นศัตรูของเรา ความคิดเรื่อง "การเป็นศัตรูกับสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้น" มีมากพอแล้วในหมู่มนุษย์ผู้ชาย และผู้หญิงควรจะเป็นผู้นำเสนอความคิดเรื่อง "ความเป็นมิตร" มากกว่า เราจึงจะเป็นทางเลือกใหม่ของมนุษยชาติ

แต่เมื่อกล่าวถึง "จิตใจที่เมตตากรุณาต่อสรรพสิ่งและผู้คนแวดล้อม" ในบริบทของสังคมปัจจุบัน จุดเด่นของการที่รู้จักคิดถึงการดำรงอยู่ของสิ่งอื่นที่มีอยู่ในจิตใจของผู้หญิงนั้น กลับถูกลดคุณค่าลงไป (เช่น คำกล่าวที่ว่า เป็นผู้หญิงก็ขี้แย ใจอ่อน ขี้สงสาร ไม่เด็ดขาด ตัดสินใจไม่ได้) และผู้หญิงกลับถูกบีบคั้นให้ทำสิ่งที่ด้อยคุณค่านั้นด้วยการทำในสภาพที่ต้องจำยอม (passive) แทนที่จะทำด้วยความภาคภูมิใจ ผู้หญิงโดยทั่วไปรับผิดชอบดูแลทุกข์สุขของลูก สามี และเครือญาติ ด้วยความรู้สึกวิตกกังวล (กลัวจะไม่ถูกใจ) ด้วยความรู้สึกผิด (หากมีอะไรผิดพลาดก็โทษตัวเอง) ด้วยความรู้สึกเบื่อหน่ายและปราศจากความภาคภูมิใจ

และพร้อม ๆ กับที่ต้องมีความรับผิดชอบอย่างท่วมท้นนี้ ผู้หญิงกลับไม่มีอำนาจที่จะตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เราเห็นตัวอย่างง่าย ๆ ในแวดวงวิชาชีพต่าง ๆ เช่น พยาบาล ซึ่งเป็นผู้ที่รู้อาการของคนไข้เป็นอย่างดีเพราะเป็นผู้เฝ้าดูแล แต่กลับไม่มีสิทธิและอำนาจที่จะให้การเขียวยารักษาด้วยตนเอง เลขานุการซึ่งเก็บรวบรวมและอ่านเอกสารต่าง ๆ อย่างละเอียดรอบคอบ แต่ไม่มีสิทธิและอำนาจที่จะตัดสินใจในการบริหารของบริษัท เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ภารกิจอย่างหนึ่งที่ผู้หญิงต้องจัดการกับมลพิษในจิตใจของตัวเอง ก่อนที่จะก้าวออกไปจัดการกับมลพิษจากภายนอกก็คือ เราต้องรื้อฟื้นความมั่นใจและความภาคภูมิใจในภารกิจที่เรากำลังทำอยู่ แม้จะถูกผู้อื่นดูแคลนก็ตาม และนอกจากจะปลูกต้นไม้แห่งความเมตตากรุณาให้งอกงามขึ้นในจิตใจของเราเองแล้ว เรายังมีภารกิจที่จะปลูกฝังลักษณะสุภาพถ่อมตนรับใช้ดูแลบริการคนอื่นให้เกิดขึ้นในมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เด็กหรือผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพราะ "ป่าใน

ใจ" เช่นนี้ได้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากแล้ว ในอีกด้านหนึ่งภารกิจดังกล่าวนี้ก็หมายถึงการทำลายลักษณะการใช้อำนาจแบบก้าวร้าว เอาแต่ใจตัวเองตามแบบระบบถืออำนาจชายเป็นใหญ่ให้ลดน้อยลงไปพร้อม ๆ กัน

องค์กรสตรี : กลไกการแก้ไขปัญหา

ผู้หญิงก็เหมือนผู้ที่ด้อยโอกาสกลุ่มอื่น ๆ คือ หากอยู่ตามลำพังหรือแก้ปัญหาด้วยตนเองเพียงคนเดียวก็จะมีพลังเพียงพอจะแก้ปัญหาได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่สตรีจะต้องมารวมกลุ่มกัน เราได้วิเคราะห์มาในตอนต้นกันแล้วว่า ในสังคมดั้งเดิมนั้น สตรีมีพลังและมีบทบาทในชุมชนเพราะมีองค์กรสตรีแบบต่าง ๆ รองรับอยู่ ดังนั้น ในปัจจุบันนี้ สถานการณ์ก็จะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ สตรีจะต้องรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทั้งในส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้หญิงเอง

อันที่จริง ผู้หญิงทั่วโลกได้รวมกลุ่มจัดตั้งตัวเองมานานับหลายศตวรรษแล้ว เราจะเห็นกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ตามบ่อน้ำสาธารณะของหมู่บ้าน ในการจัดเตรียมอาหารสำหรับงานของหมู่บ้าน หรือในโอกาสต่าง ๆ แต่รูปแบบดังกล่าวยังเป็นแบบไม่เป็นทางการ เพิ่งจะเริ่มมาใน 2-3 ทศวรรษที่แล้วนี้เองที่ผู้หญิงเริ่มจัดตั้งรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ เพื่อสะท้อนปัญหาของตนเอง และแสวงหากลุ่มเพื่อนรวมทั้งเครือข่ายต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาของสตรีในทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงระดับโลก

ในระดับโลก เรารู้จักองค์กรของสตรีที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันเช่น Forum'85 เป็นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมกลุ่มกันในประเทศไนโรบี ในโอกาสของปีสุดท้าย (1985) ที่สหประชาชาติประกาศให้เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนาสตรี (1975-1984) Forum นี้ประกอบด้วยผู้หญิง 15,000 คน มาจากกว่า 150 ประเทศที่จัดประชุมสัมมนาในหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาสตรีในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งมีกลุ่มที่ทำหน้าที่ประสานงานด้านผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วยเป็นกลุ่มหนึ่ง

จากจำนวนกลุ่มสตรีที่มีมากมายทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ ในที่นี้จะยกตัวอย่างกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวข้องกับระหว่างสตรีกับสิ่งแวดล้อมเพื่อพิจารณากลุ่มหนึ่งคือ ขบวนการเข็มขัดสีเขียวเพื่อพิทักษ์โลก (Green Belt Movement) ในประเทศเคนยา (นอกเหนือจากกลุ่มชิปโกที่ค่อนข้างรู้จักกันดีในประเทศไทย) ในประเทศเคนยามีสตรีแห่งชาติซึ่งมีภาระหน้าที่หลักอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก การปลูกต้นไม้เพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายป่า ประการที่สองคือ การจัดโอกาสให้สตรีได้เป็นผู้นำที่มีความสามารถและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ดังนั้น สภาแห่งนี้จึงดำเนินการร่วมกับขบวนการเข็มขัดสีเขียวเพื่อช่วยให้ผู้หญิงสามารถปรับปรุงทั้งสภาพแวดล้อม และเปลี่ยนแปลงชะตากรรมของชีวิตตนเองไปพร้อม ๆ กัน

ขบวนการเข้มขดสีเขียวๆ มีวิธีการทำงานที่มุ่งการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากผู้เชี่ยวชาญไปสู่ชาวบ้านเพื่อให้ชาวนารายย่อยสามารถเป็นเกษตรกรที่รักษาป่าและธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน มีการจัดประชุมวางแผนเรื่องการปลูกต้นไม้ และจากประเด็นเรื่องป่านี้ก็ขยายออกไปสู่เรื่องอาหาร ประชากร และพลังงาน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายที่สำคัญของสภาสตรีแห่งชาติเคนยา และขบวนการเข้มขดสีเขียวคือ การสร้างภาพพจน์ของสตรีในทางสร้างสรรค์ให้ปรากฏต่อสาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อม เป้าหมายนี้จะไม่บรรลุผลด้วยการโฆษณาเฉย ๆ หากแต่จะต้องสร้างตัวอย่างขึ้นมาให้เห็นอย่างจริงจัง ฉะนั้นจึงได้มีการฝึกอบรมให้ผู้หญิงรู้จักเพาะชำต้นอ่อนหรือกล้าไม้ บำรุงรักษาดูแลต้นไม้และเก็บเกี่ยวผลที่ได้ไปใช้หรือขายเพื่อเพิ่มพูนรายได้ ทางขบวนการฯ จะรับซื้อกล้าไม้เหล่านี้และนำไปแจกจ่ายเพื่อการปลูกป่าขึ้นใหม่ตามที่ต่าง ๆ ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้เองชุมชนจึงสามารถที่จะมีแหล่งเชื้อเพลิงสำหรับหุงต้มอาหารและผู้หญิงเคนยาก็ไม่ต้องเสียเวลาเป็นวันๆ เพื่อไปหาไม้มาทำเชื้อเพลิงหุงต้มอาหารอีกต่อไป

โครงการนี้ยังแผ่ขยายเข้าไปถึงเยาวชนและเด็ก ๆ ทั้งที่อยู่ในและนอกโรงเรียน ทั้งนี้เพราะในอนาคต เขาเหล่านี้จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบของชุมชนต่อไป มีการดึงดูดใจให้เยาวชนมาเข้าร่วมโครงการ ทั้งเพื่อเป็นหนทางให้เขามีรายได้จากการทำงาน เพื่อหลีกเลี่ยงการอพยพไปหางานทำในเมืองและยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เขาเกิดความรักชุมชนของตนเอง สำหรับเด็ก ๆ ก็จะได้เรียนในโรงเรียน โดยทางขบวนการฯ จะเข้าไปแนะนำตัวเองให้เด็ก ๆ รู้จัก และสอนให้เด็กเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่า การบำรุงรักษาดิน และการมีไม้ไว้ใช้ตลอดไป กิจกรรมกับเด็กและเยาวชนเหล่านี้ สตรีทั้งในฐานะมารดา ครู หรือญาติพี่น้องสามารถมีส่วนช่วยส่งเสริมได้อย่างมาก

เป้าหมายของการปลูกป่าและการสร้างภาพผู้หญิงที่สร้างสรรค์ สามารถเป็นผู้นำที่มีความมั่นใจจะต้องพิสูจน์ตัวเองจากผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และเป้าหมายทั้งสองประการดังกล่าวก็จะบรรลุไปไม่ได้เลย หากไม่มีการจัดตั้งองค์กรรองรับอย่างดี เพราะกิจกรรมเช่นการปลูกป่านั้นมิใช่เป็นเรื่องง่าย ๆ เพียงการนำเอาต้นกล้าไม้ไปปลูกเท่านั้น หากทว่าจะต้องมีการวางแผนในเรื่องที่ดินที่จะปลูก ชนิดของต้นไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูแลรักษาต้นไม้ ฉะนั้นกระบวนการวางแผนและการติดตามผลงานจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนของการดำเนินงาน และในกรณีของเคนยานี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในการทำงานประสานกันระหว่างกลุ่มผู้หญิง (สภาสตรีแห่งชาติเคนยา) กับกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติการจริง การที่กลุ่มสตรีเหล่านี้จะดำเนินงานได้อย่างเข้มแข็งจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกมาช่วยเสริมด้วย เช่น การให้เงินทุนสนับสนุนแก่กลุ่มสตรีที่พิทักษ์สิ่งแวดล้อม การจัดโควต้าให้สตรีเป็นพิเศษในการฝึกอบรมต่าง ๆ การหามาตรการ

ปลดปล่อยอุปสรรคต่าง ๆ ที่ขัดขวางไม่ให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาอบรมแบบต่าง ๆ นอกจากนั้น หากเรามีทิศทางที่จะประสานองค์ความรู้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมที่เคยมีมาในอดีตเข้ากับความรู้แบบใหม่ในปัจจุบัน กลุ่มสตรีเหล่านี้ก็คือ ขุมข้อมูลและคลังความรู้ในการรักษาธรรมชาติที่เคยมีมาในอดีตที่เราสามารถจะเรียนรู้จากพวกเขาได้

นอกจากนั้น เนื่องจากสตรีมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานอยู่แล้ว และคงได้กล่าวมาแล้วว่า แม้แต่ความรู้ในเรื่องการใช้ธรรมชาติอย่างเหมาะสมนั้น ก็ได้มีการสืบทอดกันอยู่อย่างไม่เป็นระบบ ฉะนั้น เมื่อมีการจัดตั้งองค์กรสตรีขึ้นมาในชุมชน องค์กรเหล่านี้ก็สามารถจะทำหน้าที่สืบทอดความรู้ด้านนิเวศวิทยาให้แก่คนรุ่นต่อไปอย่างเป็นระบบระเบียบมากขึ้น

เสริมพลังอำนาจสตรีด้วยการฝึกอบรม

ในขณะที่เรื่องการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องการการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนทุกคนในสังคมให้เป็นแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นเรื่องยากพอสมควร หากว่า การที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่เกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้น ก็จะเป็นเรื่องที่ยากไปยิ่งกว่าเสียอีก

ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้หญิงมีบทบาทและมีส่วนร่วมในเรื่องการใช้และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างไม่เป็นทางการอยู่อย่างมากมาย หากแต่พลังดังกล่าวนี้ กลับไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องจากทฤษฎะที่มีต่อผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมนั่นเองเป็นตัวทำให้เกิดการปิดกั้น หรือการมองข้ามพลังดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การจะปลูกพลังสตรีให้เข้ามามีส่วนแก้ไขและทำนุบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น จะทำการปลูกกระดุมอยู่แต่ในระดับของจิตสำนึกของสตรีเท่านั้น ยังไม่เป็นการเพียงพอ หากแต่จะต้องเสริมความแข็งแกร่งของพลังเหล่านั้นด้วยการให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม การจัดตั้งองค์กร การจัดเงื่อนไขให้ผู้หญิงได้เข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ทางสังคมและทางธรรมชาติ

ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดเรื่องอำนาจในการจัดการปัญหาเรื่องสตรีหรือเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นก็ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ

(1) จะมีแนวความคิดเรื่องอำนาจที่จะใช้ "ผู้หญิง" หรือใช้ "สิ่งแวดล้อม" แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นไม่ได้ หากแต่จะต้องมีแนวคิดที่จะบำรุงรักษาหรือพัฒนาไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปด้วยเสมอ

(2) หลักการโดยทั่วไปของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติก็เป็นไปเช่นเดียวกับหลักการพัฒนา กล่าวคือ บุคคลที่เป็นตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลง (change agents) นั้น จะต้องเป็นทั้ง

"ผู้ให้" (เข้ามาให้ความร่วมมือกับงานพัฒนา) และ "ผู้รับ" (รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากงานพัฒนา) จากกระบวนการนั้น เช่นเดียวกับผู้ที่ทำงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นก็ต้องเป็นผู้ที่มีสิทธิประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมนั้นเช่นเดียวกัน

หากกล่าวเฉพาะเรื่องการให้การฝึกอบรมสตรีเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น แม้ว่าตามปกติ ผู้หญิงในสังคมจะมีโอกาสได้เล่าเรียนหนังสือน้อยกว่าผู้ชาย แต่นั่นมิได้หมายความว่าผู้หญิงจะพลอยมีความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมน้อยตามไปด้วยก็หาไม่

อันที่จริง หากเราสำรวจวิถีการใช้ชีวิตประจำวันของผู้หญิง เราก็จะพบว่าผู้หญิงได้สั่งสมความรู้และได้ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงในชนบท การออกไปหาอาหารจากป่าหรือแหล่งน้ำ การเลือกพืชผักมาทำอาหาร การจัดการหาน้ำสะอาดมาใช้ การหาเชื้อเพลิงมาหุงต้ม เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติทั้งสิ้น

ส่วนในเรื่องของการถ่ายทอดนั้น ผู้หญิงเป็นครูคนแรกที่สอนให้เด็ก ๆ เข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากภายในบ้าน ที่ลานบ้านอันเป็นที่เล่นของเด็ก ๆ นั้นเอง จะเป็นสถานที่ที่สาธิตให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเป็นเบื้องต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การจัดการฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบระเบียบ อาศัยพื้นฐานดั้งเดิมจากองค์ความรู้ที่ผู้หญิงมีอยู่แล้ว มาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้น การจัดการฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้หญิงดังกล่าวมานี้ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะจะช่วยทั้งการแก้ปัญหาการมีความรู้อย่างโดดเดี่ยวของผู้หญิง (ได้มีโอกาสนำความรู้มาแลกเปลี่ยนกัน) พร้อมทั้งเป็นการเสริมความมั่นใจให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้หญิงอีกด้วย

เท่าที่ผ่านมา แม้จะมีการฝึกอบรมให้แก่ผู้หญิงในชนบท แต่หัวข้อและเนื้อหาที่จัดนั้นยังคับแคบอยู่แต่ในเรื่องที่เข้าใจกันว่า "เหมาะสำหรับผู้หญิง" เท่านั้น เช่น สุขภาพ โภชนาการ และคหกรรมศาสตร์ การฝีมือ การดูแลเด็ก และคหกรรมศาสตร์ แม้ว่าหัวข้อเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ลำพังหัวข้อเหล่านี้ยังไม่สามารถจะช่วยให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในงานพัฒนาได้อย่างเต็มที่

หากเราเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้หญิงชนบทหรือคนจนในเมืองได้แสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระว่า เธอต้องการฝึกอบรมในเรื่องอะไรบ้าง เราจะพบคำตอบว่า พวกเธอต้องการพัฒนาความสามารถในการหารายได้เพิ่มขึ้น ฝึกทักษะการเป็นผู้นำ การตัดสินใจ และความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีใหม่ ๆ อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้ง ที่ผู้หญิงทำงานอยู่กับการเกษตรตลอดเวลาแต่เธอมีโอกาสดำเนินการฝึกอบรมความรู้ด้านการเกษตรน้อยมาก

ในการฝึกอบรมผู้หญิงนั้น นอกจากจะมีการให้ความรู้ด้านทฤษฎีแล้ว ส่วนสำคัญที่จะขาดไม่ได้คือ การลงมือปฏิบัติจริง (หากมีแต่ภาคทฤษฎี ผู้หญิงมักจะไม่น สนใจเรียน เพราะเรียนความรู้

จนท่วมตัวแต่ก็เอาตัวไม่รอด) กรณีตัวอย่างขององค์กร AFOTEC อันเป็นองค์กรนานาชาติที่สนับสนุนด้านการฝึกอบรมและการใช้เทคโนโลยีซึ่งตั้งอยู่ที่ประเทศเซเนกัลเป็นตัวอย่างที่ดีของการฝึกอบรมที่มีวัตถุประสงค์ที่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าถึงเทคโนโลยี แหล่งเงินทุน และบริการด้านสุขภาพอย่างเต็มที่

คุณสมบัติที่ทำให้้องค์กร AFOTEC มีลักษณะโดดเด่นกว่าองค์กรพัฒนาแบบทั่ว ๆ ไปก็คือ องค์กรนี้มีแนวทางที่จะประสานเทคนิคความรู้จากพื้นบ้านเข้ากับเทคโนโลยีแบบสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปลูกป่า การจัดการแหล่งน้ำ การเกษตร สุขภาพอนามัย แหล่งเงินทุน การศึกษา และการเพิ่มพูนรายได้ AFOTEC จะแสวงหาช่องทางในการก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลที่มาจากทั้งการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวบ้านผนวกเข้ากับความรู้ของนักเทคนิคแบบใหม่ การเรียนรู้จากกันและกันระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย และนักเทคนิคจะมีอยู่ตลอดเวลา

เพื่อให้เห็นตัวอย่างรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น จะขอยกตัวอย่างการจัดการเรื่องการทำแหล่งน้ำสะอาดมาใช้ ซึ่งเป็นงานหลักของผู้หญิงในชนบท AFOTEC จะสร้างศูนย์เทคโนโลยีระดับกลางในการทำเครื่องปั้มน้ำแบบง่าย ๆ มาใช้ในชุมชนแห่งหนึ่ง หลังจากนั้น กลุ่มผู้หญิงอีก 18 กลุ่ม จากชุมชนใกล้เคียงก็เกิดความสนใจ และได้คัดเลือกตัวแทนกลุ่มเดินทางมาเรียนรู้จากชุมชนแห่งแรก หลังจากเรียนรู้วิธีการประกอบเครื่องปั้มน้ำ รวมทั้งวิธีการดูแลรักษาแล้ว ตัวแทนเหล่านั้นก็จะนำอุปกรณ์ต่าง ๆ กลับไปสร้างในชุมชนของตน อีกหกเดือนต่อมา ตัวแทนนั้นจะเข้ามารับการฝึกอบรมเพิ่มเติมเพื่อทบทวนและเพิ่มพูนความรู้ รวมทั้งเป็นการติดตามผลในภาคปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน และหลังจากนั้นกลุ่มตัวแทนเหล่านี้ก็จะไปจัดการฝึกอบรมให้แก่สมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนต่อไป

นอกจากนั้น AFOTEC ยังได้เรียนรู้วิธีการเก็บรักษาน้ำไว้ให้สะอาดตามวิธีการของพื้นบ้าน โดยการเก็บน้ำไว้ในภาชนะที่ทำด้วยดินเผา ในการนี้ AFOTEC ได้ปรับปรุงเทคนิคพื้นบ้านด้วยการติดก๊อกทองเหลืองเอาไว้ข้างล่างสำหรับการเปิดน้ำมาใช้หรือกิน แทนการเปิดฝาดูด้วยลงไปตัก ซึ่งจะมีโอกาสทำให้น้ำปนปรกหรือติดเชื้อโรคได้

จากการสำรวจช่องทางที่จะกระจายองค์ความรู้ในการทำน้ำให้สะอาดไปให้ถึงชาวบ้าน AFOTEC พบว่า หมอพื้นบ้านเป็นช่องทางที่เหมาะสมที่สุด ดังนั้นจึงมีการกระตุ้นให้หมอพื้นบ้านเหล่านั้นกลั่นน้ำที่จะใช้ทำยาให้สะอาดเสียก่อน ช่างตีเหล็กในหมู่บ้านได้ถูกขอความร่วมมือในการสร้างเครื่องกรองน้ำแบบง่าย ๆ เพื่อใช้ในชุมชน

จากจุดเริ่มต้นของการรวมตัวกับเรื่องน้ำ งานพัฒนาสตรีและสิ่งแวดล้อมได้ขยายออกไปเป็นโครงการแบบผสมผสาน กลุ่มผู้หญิงกลุ่มหนึ่งในเซเนกัลแสดงความสนใจที่จะเก็บสวมนพืชผักเอาไว้ขายในฤดูแล้งเพราะมีราคาดี ซึ่ง AFOTEC ทราบว่ามีกลุ่มในบูกินาฟาโซซึ่งมีวิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์และพืชผักอยู่ ดังนั้น จึงมีการจัดการทัศนศึกษาเพื่อไปดูงาน และอภิปรายแลกเปลี่ยน

เนื้อหาวิธีการที่เหมาะสมและสามารถปรับมาใช้ได้โดยง่ายสำหรับเซเนกัล และขั้นตอนสุดท้ายของ AFOTEC ก็คือ การตั้งกองทุนหมุนเวียนให้แก่กลุ่มสตรีเหล่านี้ เพื่อให้ความรู้ที่ได้รับการอบรมมี ู่ทางปฏิบัติได้อย่างจริงจัง

บทส่งท้าย: สตรีคือกองหน้าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เราได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นความโย ยที่ใกล้ชิดกันอย่างยิ่ง กล่าวคือ หากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอยู่ในสภาวะที่ดี ผู้หญิงก็จะพลอยมี สภาพชีวิตที่ดีไปด้วย และผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติในทั้ง 2 ลักษณะ กล่าวคือ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบจากเรื่องสิ่งแวดล้อม และในลักษณะ ที่เป็นกลุ่มคนที่มีศักยภาพอย่างยิ่งในการเป็นกองหน้าของขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาตินี้

ในขั้นแรกนี้ เราจะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมโดยถือเอา สิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้ง และในขั้นที่สอง จะพิจารณาโดยถือเอาผู้หญิงเป็นตัวตั้งบ้าง

ในการธำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีชีวิตยั่งยืนยาวนาน (Living Resource Conservation) นั้น มีภารกิจที่จะต้องบรรลุเป้าหมาย 3 ประการ คือ

- (1) จะต้องสามารถรักษากระบวนการสำคัญ ๆ ทางนิเวศ และระบบเกื้อหนุนชีวิต (Life-support system) ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยเพื่อความอยู่รอด และเพื่อการพัฒนาตนเองเอาไว้ให้ได้
- (2) จะต้องสงวนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้ให้ได้
- (3) จะต้องมีหลักประกันในการใช้สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และระบบนิเวศให้สามารถสืบทอดยั่งยืน ต่อไปได้

จากนี้เราจะพิจารณาว่า เป้าหมายทั้ง 3 ประการนั้น ผู้หญิงจะมีส่วนร่วมในการทำให้ เป้าหมายนั้นมีผลเกิดขึ้นอย่างจริงจังได้อย่างไร

1. การรักษากระบวนการทางนิเวศและระบบเกื้อหนุนชีวิต

สำหรับความรู้แบบดั้งเดิมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินจนถึงเทคนิคการทำการเกษตรเพื่อ รักษาความอุดมสมบูรณ์ของสภาวะแวดล้อม (เช่น การทำนาขั้นบันได การหมุนเวียนพื้นที่เพาะปลูก การปลูกป่า) ผู้หญิงในชนบททั่วโลกล้วนได้ทำมาแล้วอย่างมีประสิทธิภาพนับเป็นร้อย ๆ ปี ดังนั้น อาศัยพื้นฐานจากความรู้ดังกล่าว เมื่อนำมาผสมผสานกับเทคนิคความรู้แผนใหม่ บรรดาประเทศ ต่างๆ เช่น เซเนกัล ซิมบับเว อินเดีย ต่างก็รณรงค์ให้ผู้หญิงเข้าร่วมในกระบวนการวางแผนตัดสินใจ และดำเนินงานเกี่ยวกับการปลูกป่าอย่างได้ผล

ในเรื่องของแหล่งน้ำก็เช่นกัน การแก้ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำมิใช่เป็นเพียงเรื่องค้นหาแหล่งน้ำแล้วขุดขึ้นมาใช้เท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบ่อน้ำ รวมไปถึงการสร้างส้วม (ป้องกันน้ำสกปรกใต้ดิน) การปลูกพืชสวนครัว ฯลฯ งานที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่อยู่ในความรับผิดชอบของผู้หญิงทั้งสิ้น ดังนั้น ในศรีลังกาจึงได้จัดให้ผู้หญิงเป็นผู้ดูแลแหล่งน้ำดังกล่าว

2. การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

ผู้หญิงมีความรู้เรื่องพืชและสัตว์ในบริเวณถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเป็นอย่างดี เพราะในวิถีชีวิตประจำวันนั้น ผู้หญิงเป็นผู้ใช้พืชผักและสัตว์นานาชนิดในการปรุงอาหาร รักษาโรค และอื่น ๆ ผู้หญิงมีความรู้เรื่องการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ว่าชนิดใดมีความเหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมในแถบนั้น ๆ (เช่น ลักษณะระดับความชุ่มชื้นในอากาศ ประเภทของแมลง)

ฉะนั้นในประเทศซิมบับเวจึงจัดโครงการส่งเสริมพืชผักพื้นเมืองเพื่อสนับสนุนให้ผู้หญิงชนบทสามารถดูแลรักษาพืชผักของตนเอง อันจะเป็นหลักประกันทั้งการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและทั้งจะเป็นหลักประกันที่จะมีอาหารรับประทานอย่างเพียงพออีกด้วย

3. หลักประกันในการใช้สิ่งมีชีวิต และระบบนิเวศให้มีความยั่งยืนยาวนาน

การพัฒนาจะมีลักษณะยั่งยืนต่อไปนั้นจะต้องรวมเอาการดูแลรักษาสถานะทางนิเวศและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เอาไว้ให้ได้ และผู้ที่จะมีสำนึกอย่างแท้จริงที่จะสร้างหลักประกันให้แก่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวก็คือ **คนที่กำลังใช้** และ **กำลังมีชีวิตอยู่ด้วยสิ่งแวดล้อมนั้นเอง** ฉะนั้น ผู้หญิงเป็นคนกลุ่มสำคัญกลุ่มหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ได้เพราะสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ พร้อมกันนั้นก็เป็กลุ่มสิ่งแวดล้อมที่กำลังใช้สิ่งแวดล้อมนั้นเองที่ทำให้ธรรมชาติสามารถดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปได้

แต่การที่ผู้หญิงจะมีหลักประกันให้แก่ตนเองและสถานะแวดล้อมได้นั้น นอกเหนือจากบทบาทของผู้หญิงในฐานะ "ผู้ดูแล" ธรรมชาติแล้ว โดยส่วนใหญ่ผู้บุกรุกและทำลายธรรมชาติมักจะเป็นคนที่มาจากภายนอก ในกรณีดังกล่าวนี้ ผู้หญิงต้องมีกลไกที่จะใช้ในฐานะ "ผู้ป้องกัน" ธรรมชาตินั้นอีกด้วย ฉะนั้น การมีองค์กรและเครือข่ายที่ประสานงานกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาค ระดับชาติ และระดับโลกจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดไม่ได้ ดังเช่น ปีกของกลุ่มสตรีในชุมชนคุ้มครองผู้บริโภคนของมาเลเซียที่ได้ต่อสู้กับทางโรงงานที่กำลังทำลายชีวิตของแม่น้ำทั้งสาย จึงต้องอาศัยกลไกการรณรงค์กับสาธารณชนในวงกว้าง

และเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมโดยถือเอาผู้หญิงเป็นตัวตั้ง เราก็จะตอบคำถามว่า เหตุใดการฟื้นฟูชีวิตขึ้นใหม่ของธรรมชาติจึงจะขาดเสียซึ่งความร่วมมือของผู้หญิงไม่ได้ คำตอบก็เนื่องมาจากเหตุผลต่อไปนี้คือ

(1) สำหรับองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการกับชนชาตินั้น ผู้หญิงในแต่ละท้องถิ่นจะมีความรู้ดีกว่านักวิชาการผู้เชี่ยวชาญที่มาจากต่างถิ่น ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงในแต่ละชุมชนจะรู้ว่าในบริเวณนั้น ๆ มีต้นไม้ชนิดใดเหมาะที่จะทำไม้ฟืนมากที่สุด เพราะเป็นไม้ที่แห้งเร็ว เผาไหม้ได้ดี หรือไม้ชนิดใดอมน้ำได้ดี หรือพืชผักใดเหมาะสำหรับสัตว์ในแถบนั้น ๆ เป็นต้น

(2) ผู้หญิงมีความสามารถที่จะทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติหลาย ๆ แห่งได้พิสูจน์แล้วว่าผลสำเร็จที่เกิดขึ้นในขบวนการนั้นเกิดมาจากการร่วมมือ ประสานงานกัน ซึ่งเป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่

(3) ผู้หญิงมีหน้าที่ในการอบรมดูแลเด็ก ๆ ดังนั้น การปลูกฝังและเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อธรรมชาติกับกลุ่มเด็ก ๆ จึงไม่มีกลุ่มใดเหมาะสมเท่ากับผู้หญิง

(4) สิ่งที่สำคัญก็คือ การรื้อฟื้นความสามารถของสตรีในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น ก็จะเป็นหนทางในการยกระดับสถานภาพและส่งเสริมความเป็นอิสระของตัวผู้หญิงเอง ฉะนั้นผลประโยชน์ของผู้หญิงจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับผลประโยชน์ของธรรมชาติ และนี่จะเป็นแรงบันดาลใจและเป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงยืนหยัดต่องานอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างถึงที่สุด

ในท้ายที่สุดนี้ เราก็คงได้ข้อสรุปสำคัญ ๆ เกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมโดยเลียนแบบคำขวัญของการพัฒนาแบบใหม่ที่ว่า **"หากที่ใดไม่มีผู้หญิงร่วมด้วย ที่นั้นก็ไม่มีการพัฒนาอย่างแท้จริง"** ในเรื่องของนิเวศวิทยาก็เช่นกันเพราะ **"หากที่ใดไม่มีผู้หญิงร่วมอยู่ด้วย ที่นั้นการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมก็ไม่มีทางเป็นจริงไปได้เลย"**

บรรณานุกรม

- (1) จุไรรัตน์ จันทร์ธารง, "ผู้หญิงและการพัฒนา" *รวมบทความประเด็นเรื่อง "สตรี"*, อมรา พงศาพิชญ์ (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529, หน้า 382-411.
- (2) จลาตชาย รมิตานนท์, "ข้อสังเกตบางประการที่เกี่ยวกับบทบาทและอนาคตของขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในไทย" *ในเอกสารด้านวิชาการศึกษา* ชุดที่ 1, โครงการสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533, หน้า 85-105.
- (3) สุกัญญา บุญตานนท์, "ปล่อยให้เรายู่อุดเถอะ", *สตรีทัศน์* ปีที่ 6: 2 (พ.ย.-ธ.ค. 2533) หน้า 68-73.
- (4) สุชีรา ทอมสัน และคณะ, *แนวความคิด: บทบาทของสตรีไทยในการพัฒนา*, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 24 มิ.ย. 2531.
- (5) Irene Dankelman and Joan Davidson, *Women and environment in the thrid world*, Earthsean Publication, 1988.
- (6) Johan Galtung, "The Green Movement: A sociological-historical exploration", *Interational Sociology* Vol 1. No.1 (March 1986), pp.75-80.
- (7) Victoria Chitepo, "Population, woman and environment", *Development* 1991 : 1 pp.124-138.